

NAT, İÇİNDE SAKLI FARKLILIKLA, GÜNDELİK GERÇEKLIĞE HİCİMLE BAKTIĞINDA, ŞEYTan, SANATÇININ YANINDADIR. PACHO RADA'YI ÖLDÜREMEYEN ŞEYTan, ONUN AKORDEONUNU KUTSAMİŞTİR."

HURÇAY TÜRKÖĞLU

ESMEYE, POSTMODERNİZME VE MEDYA TEMSİLLERİNE DAYALI DÜNYADA "GERÇEK" ARAYIŞINA, "NEGATİF İNLIK" A, ÜTOPYAN ENERJİYE VE ELEŞTİREL BOYUTA SAHİP TEMSİL BİÇİMLERİNE İHTİYAÇ VAR."

SÜREYYA ÇAKIR

I, BİR TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE OLDUĞUMUZU İFADE EDER. ÖNÜMÜZDEKİ SÜRECİN SEYRİNİ BELİRLİYECEK VE BU SORUNUN YANITINI VERECEK OLAN YARININ SİNEMASIDIR."

SEHEN ÖZURUEL ERKİLİÇ

YENİLİKLERLE GELİŞİYOR, DOLAYISIYLA GERÇEKLIĞİMİZ GÜNÜMÜZDE YİNE GÖRÜNTÜ ÜRETEN/SAPTAYAN MAKİNELER TARAFINDAN ÜRETİLİYOR VE ÇOĞALTILİYOR. YARIN DA ÖYLE OLACAK!"

HAKAN ERKİLİÇ

TASARIMLAR ÇEVREYE DUYARLI OLARAK GERÇEKLEŞTİRİLMEK ZORUNDA. "EKOLOJİK MİMARLIK" YA DA "KÜÇÜK PLANLAMA", "ÇEVRE DOSTU YAPI" GİBİ KAVRAMLAR UYGULAMADA ETKİN OLARAK YER ALMALI"

İŞİK AKIN

İLELERİN VE MÜZİSYENLERİN BİR TÜR SİMBİYOTİK İLİŞKİ OLARAK DA ADLANDIRILABİLEN BİRBİRLERİYLE OLAN ETKİLEŞİMİ, MÜZİĞİN, OLAĞAN SİNİRLERİN ÖTESİNE GEÇMESİNE, AŞKINLAŞMASINA YOL AÇAN BİR ATMOSFER YARATMAKTADIR."

BİLGE GÜRsoY

BU YAZARLARININ TOPLUMDAKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLERİ GÖZLEMLEMESİ, "BELLEĞİNE KAZIMASI" VE MUTLAKA YAZMASI GEREKİR. AKSİ HALDE BU GELENEKSİZLİK SÜRER GİDER."

CEZMİ KOCA

İNSANIN PROGRAMLANMIŞ KLİŞE HAYATINA TEZAT OLARAK, SANAT, İNSANIN ELE GEÇİRİLEMEZ OLAN "BENLİĞİNİ" BULMAYA YA DA KORUMAYA ÇALIŞIR."

FÜSUN ÇAĞLAYAN

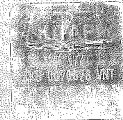
GÜN DAZGEÇİLMİZLİĞİNİ KORUMAKTA, ZENGİNLİĞİ VE ORGANİKLİĞİ İLE PEK ÇOK İNSAN İÇİN BİR UMUT ALANI OLMA POTANSİYELİNİ SÜRDÜRMEKTEDİR."

MUKADDER ÇAKIR AYDIN

ISBN 978-975-390-240-3

9 789753 1902403

EDITÖR: MUKADDER ÇAKIR AYDIN

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

EDITÖR: MUKADDER ÇAKIR AYDIN

Kültürel • Sanatsal Kitaplar
Dizisi

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

EDİTÖR
MUKADDER ÇAKIR AYDIN

kitap
deyince

YAYINLARI

Çatalçeşme Sokak No: 54 K:2 34110 - Cağaloğlu / İst.
Tel.: (0212) 526 89 17-526 89 18 Fax: (0212) 526 89 19
e-mail: bilgi@eyayinlari.com www.eyayinlari.com

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

Editör

Mukadder Çakır Aydın

Yayın Hakları

© E Yayınları / 2008

Kapak Tasarım

Ahmet Söğütüoğlu

Baskı ve Cilt

Özener Matbaası

Birinci Basım

Şubat 2009

ISBN 978-975-390-240-3

Sertifika No: 10763

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

EDİTÖR

MUKADDER ÇAKIR AYDIN

ÖNSÖZ

Sanat, pek çok özelliği ile toplumsal bir olgu olsa da, özerk bir yaratım alanı olma sevdasından hiç vazgeçmemiş, vazgeçemez. Bir umut alanı olma niteliğini, kanımca yine bu direnen yanı sayesinde sürdürüyor.

'Bıçak sırtı'nda yürümeye benzeyen sanat-yapma uğraşı, her türlü kurumun, kuruluşun, şirketlerin, partilerin, ajansların, derneklerin, organizasyonların, medya şirketlerinin hizmetlisi ya da görevlisi olma talepleriyle karşı karşıya kalabiliyor ve bu talepler onun varoluş biçimini/sürecini temelden etkiliyor. Özerk olmak bu koşullarda daha büyük önem kazanıyor.

Sanatın yaşadığı bu ve buna benzer pek çok sosyolojik sorun, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de o kadar baskın hale gelebiliyor ki, bunların bilimsel araştırmasını, çözümlemesini ve tanımlamasını yapmak, bir zorunluluğa dönüşüyor ve bu konu, sosyoloji'nin bir alt dalı olan Sanat Sosyolojisi'nin alanına giriyor.

İşte bu kitabın amacını da, hem Sanatın Sosyoloji ile ilişkisine, hem de temel sanat alanlarının ayrı ayrı toplumla etkileşimine bakmak ve bunları tartışabilmek oluşturuyor.

Bunun için, öncelikle Edebiyat, Sinema, Fotoğraf, Mimarlık, Tiyatro Yazını, Müzik ve Resim sanat alanlarının sorunları, bu alanların özellikle son yıllarda yaşadığı süreçler, sosyo-tarihsel oluşumlar

bağlamında her biri kendi alanının uzmanı akademisyen-yazarlar tarafından bir buçuk yılı bulan bir zaman diliminde kaleme alınmış bulunuyor.

Küreselleşme süreci sonrası yaşananlar, postmodern oluşumlar, bu sorunlara yönelik geliştirilen perspektifler, tartışmalar, bu yazıların her birinde temel ilgi odağını oluşturuyor. Yani sosyo-sanatsal bir çözümleme ve perspektif kullanılıyor. Bu yaklaşımı uygulamadaki özen ve sabırlarından dolayı, yazar arkadaşlarımdan her birine ayrı ayrı, karşılığı ödenmesi zor bir teşekkür borçluyum.

Derlemenin oluşumunu baştan sona her anlamda destekleyen Süreyya Çakır'a özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

Yayıncımız Mehmet Atay'a gecikmedeki hoşgörüsünden dolayı, öğrencim Fatma Kayrak'a bir yazının tashihindeki yardımından dolayı ayrıca teşekkür ederim.

Kitabın son yazısında, Sanat ve Sosyoloji arasındaki en temel sorunları ele almayı, onlardan hareketle alternatif bakış açılarına değinmeyi, Sanat-Sosyolojisinin tarihçesini ve gelişimini özetleyerek ne gibi sorunlarla uğraştığımızı tartışmayı amaçladım.

Kitabın, sanat-sosyolojisi ve farklı uzmanlaşmış-sosyolojiler alanında yeni çalışmaları özendirmesi umuduyla.

Mukadder Çakır Aydın

İÇİNDEKİLER

1. Süreyya ÇAKIR
EDEBİYAT VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
EDEBİ İMGELEM, MEDYA VE TOPLUM 11
2. Senem DURUEL ERKİLİÇ
SİNEMA VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
TEKNOLOJİ, SANAT VE SEYİR 47
3. Hakan ERKİLİÇ
FOTOĞRAF VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
FOTOĞRAF VE TOPLUMSAL HAYAT 73
4. Şerife IŞIK AKIN
MİMARLIK VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
TOPLUMSAL YANSIMADAN MİMARİ BOYUTA 107
5. Nurçay TÜRKOĞLU
MÜZİK VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
ŞEYTAN'IN AKORDEONU, DERTLİ'NİN SAZI VE KÜRESEL KÜLTÜR 149
6. Ayşe Bilge GÜR SOY
MÜZİK VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
NARDİS CAZ KULÜBÜ'NDEKİ PERFORMANS VE İZLEYİCİ RİTÜELLERİ 157

7. Füsün ÇAĞLAYAN
RESİM VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
NESNEDEN ÖZNEYE YOLCULUK 171
8. Cezmi KOCA
TÜRK TİYATRO YAZINI VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
TÜRK TİYATRO YAZINININ TOPLUMSAL VE
SİYASAL DEĞİŞİMLE İLİŞKİSİ 207
9. Mukadder ÇAKIR AYDIN
SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM:
SANAT VE SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE 223

EDEBİYAT VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

EDEBİ İMGELEM, MEDYA VE TOPLUM

Ahmet Oktay'a

Süreyya ÇAKIR*

Giriş

Biçim ve içeriğin özgül bir biçimde örgütlenerek belli bir yapının kurulduğu söylem biçimi olan edebiyat, toplumsal ve tarihsel bir fenomendir. Nesnel dünya, insan/toplum yaşantısı ile dolayımlanmış bir ilişki süzgecinden geçerek oluşturulan edebiyat metninin, hem kendi özgül yanının, hem de toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşim içinde olan metin-dışı bağlamın iç içe geçmişliği altında şekillenen ikili bir yapısı vardır. Toplumsal yapı metnin içine sızar. İç ile dış arasındaki etkileşimin, gerilimin, farklılığın, uzaklığın ifadesidir; biçim ile içeriğin diyalogudur edebiyat yapısı. Biçim ve içerik arasındaki bütünlük, söylemin toplumsal kodu tarafından gerçekleştirilir. Toplumsal diyalogun söylemin tüm boyutlarında, "söylemin 'içerik'le bağlantılı olan yönlerinde olduğu kadar söylemin bizzat 'biçimsel' yönlerinde de yankılanmakta" olduğunu söyler Bakhtin (2001:79):

* Yrd Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Sinema ve Televizyon Bölümü

SANATLAR VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

SANAT VE SOSYOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Mukadder ÇAKIR AYDIN*

Giriş

Sanat, insanın en özgür yaratım alanlarından biri. Bu, toplumdan etkilendiği zaman da böyle. Sosyoloji ise bir bilim dalı ve sokakta karşılaşan iki insandan küresel topluma dek uzanan çok geniş bir ilgi alanına sahip.

İnsanın tarih boyunca sanat alanında yarattığı potansiyel öylesine büyük bir birikim oluşturmuş ki, Sanat'ı sanat alanının dışından, bilimsel olarak incelemek 18. yüzyıldan itibaren artık zorunlu hale gelmiş. Bu zorunluluk yalnızca tarihteki sanatsal oluşumları incelemek için değil, devam edegelen o günkü çok dinamik oluşumları incelemek için de kendini hissettirmiş. Çok yönlü etkileme ve etkilenme biçimlerine sahip olan sanatın yaşadığı bu süreç, birbiri ardına farklı sanat disiplinlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş. Sanat Tarihi, Sanat Felsefesi, Sanat Psikolojisi ve bizim konumuzu oluşturan

* Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yard. Doç. Dr.

ran Sanat Sosyolojisi bunlardan bazıları. Ayrışma ve uzmanlaşma bunlarla kalmamış ve kalmaz da.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Sanat Sosyolojisi'nin oluşum sürecine, tarihine ve gelişim biçimine baktığımızda, özellikle Sanat-Bilim, Sanat-Sosyoloji ilişkisinde, diğer disiplinlerde pek rastlanmayan sorunların ortaya çıktığına tanık oluruz. Yaşanan en ciddi sorun, sanatın biçim ve içerik olarak sınırsızlığının ve bireysel de yapılabilmesi gerçeğinin sosyolojiyi zorlamasıdır. Bu nedenle sanatta bazı öğeler, bilimsel sınıflandırmalar içine alınamaz ya da sosyolojik bakış açısı ile çözümlenirken zorluklar çıkartabilir, bireysel-psikolojik özellikler ağır basar, estetik-özellik kendini dayatır ...vb.

İşte bu nedenlerle bu çalışmada amaç, Sanat-Bilim-Sosyoloji ilişkisinden hareketle bu sorunları tartışarak, Sanat Sosyolojisinin sanatta yaklaşım biçimini değerlendirmek, tarihsel gelişim sürecine bakmak, bu ilişkide ortaya çıkan sorunları ele almak, özellikle sanat-toplum ilişkisine bakış açılarına değinmek ve Sanat-Sosyoloji bağlamında Sanat için özerkliğin, özelliğinin ve çeşitliliklerin önemini vurgulamaktır.

Sosyal Bilimlerde Ayrışma Süreci

'Bilim', kuramsal düşünceyi, deneysel incelemeyi, sistematik bir yöntemi, veri çözümlemeyi ve uslamayı gerektiren bir çalışma alanı. Tüm bunların mantıksal bir değerlendirmesi ve bu değerlendirmelerin belli, özgül bir konu hakkında bilgileri bütünü oluşturmak için kullanılmasını içeriyor (Giddens; 2000, 12). 'Sosyal Bilimler' toplum içinde yaşayan insanları, insan gruplarını, toplulukları ve toplumları irdelerken, kapsamı, bir grupta yaşayan bireyden küresel topluma dek uzanıyor. Sosyal Bilimler için Sosyal Olgu Bilimleri kavramı da kullanılabilir.

İnsanın sosyal hayatının dinsel açıdan değil, bilimsel olarak incelenmesi yani nesnel ve sürekli olarak incelenmesi, 18. yüzyıldan itibaren kaçınılmaz hale gelmiştir. 18. yüzyıla dek genelde dinsel,

ahlâki, geleneksel ya da en olumlu anlamda felsefi yaklaşımlar egemendir. Machiavelli'nin 1532 tarihli 'Prens' adlı çalışması ile J. Bodin'in 1577 tarihli 'Cumhuriyet' adlı kitabı, 18. yüzyılda gelişmeye başlayan bilimsel yaklaşımın ilk öncüleridir. 18. yüzyılda bilimsel yaklaşımlar ve eserler artış gösterir. Bilimle felsefenin ayrılması gerektiği daha çok savunulmaya başlanır. Sosyal-olgu'nun düzenli bir yapısı olduğu, fiziksel ve doğal yasalara bağlı olduğu düşünülmeğe başlanır. Felsefi tutum da bir taraftan hep sürmektedir. Gözlemin önemi yeterince anlaşılammış, düşüncüler insan toplumlarının ne ve nasıl olduklarına değil, nasıl olmaları gerektiğine daha çok önem verir olmuşlardır. J. J. Rousseau, Voltaire, d'Holbach, Diderot, Ansiklopedistler ve Montesquieu bile bu anlayışla yazmışlardır. Ancak yine de felsefi nitelikten yavaş yavaş uzaklaşıldığı, gözleme yöneldiği fark edilebilmektedir. 'Kanunların Ruhu' (1784) siyasal-sosyoloji alanında bu anlamda verilen ilk eserdir. 'Tanrısal-düzen' anlayışından kopuş başlamış ancak metafizikten tam olarak kopulamamıştır.

Auguste Comte ve Karl Marx gibi pek çok düşünür sosyal bilimlerin bir bütün olduğunu, ayrışamayacaklarını savunmuşlardır ama bugün hem Sosyal Bilimler, hem de Sosyoloji, pek çok uzmanlık alanına bölünmüş bulunmaktadır ve bu bölünme devam etmektedir. Aslında ilk bölünme Sosyal bilimlerin felsefeden ayrılması ile başlar. Ekonomi Politik (İktisat) ilk uzmanlık alanlarından biridir. Ekonomik faktörlerin öneminin anlaşılması, Ekonomi Politikinin ayrı bir bilim olarak gelişmesine zemin oluşturmuştur. Oysa 'Sosyal-Olgu' ve 'Sosyal-Bilim' bir bütündür; çünkü sosyal olgu tek bir açıdan incelenemez. Ekonomik olgular da, sosyal gerçeğin diğer öğelerinden etkilenir. Bu nedenle tek bir açıdan yapılacak inceleme, yetersiz kalır.

20. yüzyıla dek kısmen bütünsel olarak incelenen toplum, 20. yüzyılda özellikle Batı Avrupa ve ABD'de çok sayıda dallara ayrılmaya, küçük ve sınırlı sorunlar üzerinde durmaya başlamış; bu so-

runlar doğal bir sonuç olarak tarihsiz, etkileşimsiz, kopuk ve tek başına ele alınmışlardır. Dolayısıyla sosyal olguları açıklama konusunda yetersiz kalmışlardır. Sosyal-bilimlere yönelik genel bir teoremin olmaması da, kopmayı, parçalanmayı sürekli yeniden üretmektedir. Ayrışma, belki, Arap bilgin İbni Haldun'a (1332-1406) dek geriye götürülebilir. Bu İslam bilgini, Tarih-Sosyolojisi alanında çalışmıştır. Bu ayrılaşma sürecinde sosyal olguların karmaşıklığı ve bunları gözlemlemede kullanılan farklı tekniklerin, uzmanlaşmayı zorunlu hale getirmesinin de etkisi vardır. Bugün Etnoğrafya, Demografi, Tarih, İktisat, Sosyal Psikoloji, Antropoloji, Ekoloji, Linguistik, Hukuk, Sosyoloji, Siyaset Bilimi, İstatistik, Felsefe, İletişim, Psikoloji, Psikiatri ve bir çok bilim dalı bir Sosyal Bilimdir. Üniversiteler bu ayrışmanın kurumlaştığı en önemli alanlardır. Bu parçalanma sürecinde yaşanan sorunlardan dolayı bugün, hiçbir sosyolog, bir sosyal-olguyu, diğer bilim dallarından faydalanmaksızın tek başına açıklayamaz hatta inceleyemez. Diğer disiplinlerden yararlanmak zorundadır (Duverger:1986; Ozankaya:1977).

Eleştirel Kuram olarak bilinen Frankfurt Okulu düşünürleri bu konuya verdikleri önem ve hassasiyetle dikkat çekerler. Onların, iletişim araçları, toplumsal sorunlar, kültür endüstrisi, aydınlanma, sanatın işlevleri ve anlamı gibi pek çok konuda yaptıkları çalışmalar, tarih, sosyoloji, felsefe, bilim teorisi, psikoloji, iletişim, kültürel görüşmeler, politika, otorite, ekonomi vb. alanların araştırılması üzerine kuruludur. Bu nedenle yaklaşım ve zemin olarak güvenilir çalışmalarımızdır.* Günümüz filozoflarından Pierre Bourdieu da bu konudaki hassasiyeti ve tavrı ile diğer pek çok sosyologdan ayrılır. Bourdieu, felsefe, antropoloji, eğitim, sosyoloji, politika, fotoğraf, edebiyat ve kültürel teori alanlarında çalışarak pek çok yeni kavram ve tanım-

Frankfurt Okulu konusunda, Türkçe'de pek çok kitap yanında yetkin bir kaynak olarak Martin Jay'ın **Diyalektik İmgelem** adlı çalışmasına bakılabilir. 1982, Ara Yayınları: İstanbul.

lama geliştirir. Anti-küreselleşme hareketleri ile yakından ilgilenerek çalışmalarına felsefi ve politik bir kimlik kazandırır. Fransa'nın son yıllardaki en etkili ve en önemli sosyologlarının başında gelmesinin, bu çalışma yöntemi ile -interdisipliner- yakından ilgisi vardır. Estetik ve sanat üzerine çalışırken de bu yöntemi sürdürür. "Kültürel sermaye", "finansal sermaye", "kitle ve elit kültürleri" "habitus" "sembolik güç", "field-alan", "hypostasis" gibi kavramlar geliştirir, postmodernistleri ve postyapısalcıları tartışır. Bir kültür sosyoloğu olarak -eleştirilecek yaklaşımları olsa da- sanat sosyolojisi alanına yaptığı katkı da oldukça önemlidir. (Beasley-Murray:2008) Yine son dönem interdisipliner nitelikli çalışmalar anlamında İngiliz Kültürel Çalışmalar'ının -Culturel Studies- araştırmaları da oldukça kayda değer ve önemli çalışmalardır.*

Sanat ve Bilim İlişkisi

'Sanat' insanlığın çok eski, değişimci, gerçeği ya da imgeleri estetik tasarımlara dönüştüren, özerk bir etkinlik ve yaratım alanıdır.

İnsanlar için bilim de sanat da gerekli ve vazgeçilmez alanlardır; biri diğerinin yerini tutamaz, birbirinin yerine geçemez. Sanat bilimsel bilgiden faydalanabilir ama buradaki ilişki bir bağımlılık ilişkisi değildir. Sanat bilim dışında da varlığını sürdürebilir. Bilgi vermeden şiir, öykü yazılabilir, resim çizilebilir; salt fantazyaya ve düşe dayalı olarak sanat yapılabilir. Aynı özerklik bilim için de söz konusudur. Her ikisi arasında belirlemci ya da dayatmacı bir ilinti yoktur. Varlıklarını birbirlerinden bağımsız olarak sürdürebilirler.

Peki, bilimden çok farklı şekillerde çalışan, günlük gerçekliği eleştiren, insana farklı öneriler sunan, uyarıcı olan, keşfedici olan, zaman zaman yönlendirme gücü olan, var olan kuralların mutlak

Bu konuda Türkçe ve derli-toplu bir kaynak olarak şu kitaba bakılabilir: Armand Mattelart-Eric Neveu (Ekim 2007) **Kültürel İncelemelere Giriş**, Çev.: Hüsnü Dilli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul

doğrular olamayacağını cesaretle söyleyen ve genelde yönetici elite ters düşen, ezber bozan bir yaratım alanı olan sanat konusunda bilim yapılabilir mi?

Bazı sorunlar olsa da, sanat konusunda bilim yapılabilir ve bunun kökleri Platon ve Aristoteles'e dek uzanır. Geçmişteki çalışmalar daha çok Sanat Tarihi içeriklidir ama giderek uzmanlık alanları ile birlikte interdisipliner (disiplinlerarası) çalışma tarzı oluşmuş ve sanat üzerine çalışma alanları doğmuştur.

Ashında Anglo-Sakson üniversitelerinde sanat dalları hep bilim dünyası ile iç içe düşünülmüş ve bu yönde eğitim verilmiştir. Bununla birlikte Sanat-Bilim ilişkisi çok uzun yüzyıllara dek geri gider. Günümüzün fragmanlaşma sürecinde bu unutulmuştur. Bir bilim adamı olan Louis Pasteur bir resim meraklısı ve Leonardo da Vinci hayranıdır. Yani sanatla bağı çok yakındır. Sanatçılar coğrafi keşiflerin ve sömürgeciliğin başladığı yıllarda belki de ilk kez arkeologlar, tarihçiler, doğa bilimcileri, fizikçiler ve kimyagerlerle birlikte çalışmaya başlamışlar, Napolyon'un Mısır seferine onlarla birlikte katılmışlardır. Böylece sanat ve bilimler arasındaki ilişki açık bir biçimde gelişmeye başlar. Sonradan bir sanat alanına dönüşecek olan Fotoğrafın icadı ile sanat eserlerinin bir kopyasının yapılabilmesi ortaya çıkar. Bilimsel alanda geliştirilen teknikler öylesine artar ki, sanat çalışmasında ya da eğitiminde bunlara verilecek yer krizlere ve sorunlara neden olur. 1820-1860 yılları arasında Fransa'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde yaşanan kriz bunun tipik örneğidir. Akademi'deki bir grup, eğitimde geleneksel yolları, yenilikçi grup ise yeni tekniklerin de öğretilmesi gerektiğini savunur. Bugün de Akademiler ve Tatbiki Güzel Sanatlar arasındaki ayrım buna benzer. Bauhaus kolü, tekniği estetikle birleştirmeye dayalı bir akım geliştirir. Bunun artık, sosyal bilimciler, sanatçılar, doğa bilimcileri, sanat eserleri için birlikte çalışmaktadırlar. Örneğin 1895'te röntgen'in keşfi sayesinde eski eserlerin ilk hali görülebilmekte, eserin tarihi, aşığı belirlenebilmekte, resimlere sonradan yapılan müdahaleler,

eklemeler tespit edilebilmekte, böylece gizem aşılmaktadır. Bu doğa bilimi-sanat ortak çalışmasıdır. 20. yüzyıl müzeciliğinde fotoğrafın, röntgen filmlerinin, spektografik tabakaların çok önemli bir yeri vardır. Bu teknolojiler sayesinde pentürlerin algılanışı, eserlere bakış açısı ve yorumlar değişmiş, zenginleşmiştir. Örneğin 17. yüzyılda Van Eyck'in 'Autunlu Bakire'sinde, büyütme sayesinde, her ayrıntının ayrı bir simge olduğu fark edilmiştir. Yine Tiziano'nun 'Eldivenli Adam'ı fotoğrafla biraz büyütüldüğünde, gerçeğinin değiştirildiği noktalar görülebilmştir. Doğa bilimlerinin incelemeleri sayesinde sulu ve yumurtalı boyadan yağlı boyaya geçiş teknikleri açığa çıkarılmıştır. Yine fotoğrafın mümkün kıldığı büyütme sayesinde Ortaçağ'daki adıyla teknik, zihinsel ve entelektüel faaliyetin bir arada yürütülmesi demek olan 'Liberal Sanatlar', Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimlerle birlikte ele alınmış, incelenmiş ve yeniden yorumlanmıştır (Akay; 1999, 15-18).

Bilim-Sanat yaklaşması fiziki anlamda da zorunludur çünkü eserlerin korunmasında nem oranı, atmosfer gazları, ısıtma sistemleri gibi sorunlar doğrudan belirleyicidir ve bunları da ancak bilimler çözebilir. Özellikle tarihî sanat eserlerinin korunmasında, tamirinde, ilk hallerine döndürülmesi için restorasyon çalışmalarında teknolojilere yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulur. Bunları hakkı ile yapabilmek için ise o eserin dönemini, sosyal yaşantısını bilmek, yani tarih ve sosyoloji bilmek gereklidir. Ayrıca sanat tarihi bilgisi, dönemin ve sanatçının sanat anlayışı da çok önemli ipuçları verir. Tüm bunlar, Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler, Sanat Tarihi ve Estetik arasında ne denli vazgeçilmez bağlar, paylaşımlar, ilişkiler olduğunu açıkça göstermektedir. Bazı tarihsel sanat eserlerinde, dönemin iktidarı tarafından zorla, dikte ile yaptırılan değişiklikler bugün tespit edilebilmektedir. Bu değişiklikler ilginç bilgileri açığa çıkarır: Örneğin Besançon'da 1360 yılında yapılan bir 'Passion' tablosunun 17. yüzyılda değiştirilmiş olduğu gerçeği: İlk halinde Hint tanrısı Çiva gibi yapılan İsa resmini din adamları 'natürmort'la, yerde yatan

koruyucuları ise bir mermer resmi ile değiştirmişlerdir. X ışınları ile bu tür değişiklikler tespit edilebilmektedir. Bazen ise ahlâki nedenlerle resimler değiştirilmekte, çıplak kadınlar giydirilmektedir. Bu değişiklikler dönemin dinsel ve ahlâki anlayışlarını sergilemektedir (Akay; 1999, 18-19).

Fakat Sanatın Bilimle ilişkisi elbette bunlarla sınırlı değildir. Bizim konumuzu oluşturan asıl alan Sosyoloji'dir. Bu nedenle şimdi Sanat ve Sosyoloji ilişkisine bakalım:

Sanat ve Sosyoloji

En gelişkin iletişim biçimlerinden biri olan Sanat, tanımlanması oldukça zor kavramlardan biridir çünkü özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren girdiği süreçle birlikte olağanüstü bir dinamizm, özgünlük, çeşitlilik ve çok yönlülük kazanmış, sınırları her anlamda zorlamaya başlamış, dinamik yapısı ve ele avuca sığmazlığı ile dikkat çeker olmuştur. Özel yorumlara açık olması, onun, tanımlamaların sınırına sığmayan organik yapısının bir uzantısıdır çünkü sanat güzel-çirkin, hoş-hoş olmayan, ideal-ideal olmayan gibi 'özel' içerikli kavram ve fikirlerle, estetik-beğenilerin ve zevklerin dünyasında da varlık gösterir. İnsanın tarih boyunca ve bugün sahip olduğu düşlere, imgelere dayanır, bunlardan beslenir.

Sanatın yüzü bu dünyaya, insana ve hayata dönüktür; değişmesini istediği yer/şey bu dünyadır, bu dünyadadır; metafizik, yani dünya ötesi bir alemde değildir. Ve o farklı-olan'ın, özgün-olan'ın, güzel-olan'ın arayışını sürdürürken, yapıtlara tanıklık eden her birey için çok özel duygulanımlar ve çağrışımlar yaratır. Bu nedenle de, tanımları çok bol olan bir alandır.

Felsefi düzlemde sanat üzerine yapılan tartışmalarda da durum benzerdir: Platon ve Aristoteles'in sanata getirdikleri ilk tanım olan Mimesis (Yansıtma) kuramından bu yana 2500 yıl geçmiş olmasına rağmen bugün bu kavram sanat tartışmalarında sürekli gündeme gelir. Ancak sanat konusundaki asıl tartışmalar 18. ve 19. yüzyılda

yoğunlaşmış, Kant ve Schiller'le yeni içerikler kazanmış, Boudelaire ile sanat, sanat ile tanımlanmaya başlanmış -Sanat için Sanat-, Avangard oluşumlarla "öncü"lüğü ve dönüşümcülüğü üstlenmiş, Sovyetler Birliği'ndeki devrimden sonra işçi sınıfının çıkarları için yapılacağı savunulmuş, başka birçok sanatçı ve düşünürce "toplum" için var olduğu dile getirilmiş, Dadaistler ve Marcel Duchamp'la sanat/sanatçı ve hayat pratiği arasında bir fark olmadığı, dolayısıyla sanatın ve sanatçının aslında var bile olmadıkları iddia edilmiş, böylece adeta sanatın ölümü ilân edilmiştir. Bugün bu tartışmalar bitmemiştir ve "Sanat Nedir? Bir işe yarar mı? Bir işe yaramak zorunda mıdır? Kim ya da Ne İçin Yapılır?" soruları sürekli gündemdedir. Birçok yazar, düşünür hâlâ sanat üzerine yeni tanımlar getirir; onu coşkularla, duyarlılıklarla, eleştirelilikle, muhaliflikle, öncülükle, ideal olanla, ahlâki olanla, güzel olanla, yaratıcı olanla, içerik ya da biçimsellik ya da bunlar dışındaki farklı bir kavramla açıklamak ister.⁵ Söz konusu sorunun yanıtı ise açık uçludur, yorumsaldır.

'Sosyoloji', bilimsel bir çabadır ve bir Doğa bilimi değildir. Çünkü insan, doğadaki nesnelere farklıdır, yaptıklarına anlam ve amaç katar; kendi kendinin bilincindedir. Sosyoloji, insan toplumlarını, asıl olarak da modern/sanayileşmiş sistemleri açıklamaya çalışarak inceler. Özellikle 17. yüzyıldan bu yana yoğunlaşan toplumsal değişimleri anlamak için gelişmiştir. Bunlar hem büyük çaplı, hem de özel, kişisel, aile hayatına ait köklü değişimler, dönüşümlerdir. Anthony Giddens Sosyolojinin işlevini şöyle açıklar: "Toplumun bizi nasıl yönlendirdiği ile bizim kendimizi nasıl gerçekleştirdiğimiz arasındaki bağlantıları incelemek, sosyolojinin işidir" (2000:6).

İlk kurucuları A. Comte, K. Marx, E. Durkheim ve M. Weber olan Sosyoloji, 18. yüzyıla kadar egemen olan felsefi tutumun yetersiz

⁵ Bu konuyla ilgisi açısından Joseph Beuys'un da katılmış olduğu bir tartışma oldukça ilginçtir: "Bir Katedral İnşa Etmek", **Sanat Dünyamız Dergisi**, S.: 76'da Ek, Yaz 2000

kalıp, toplumsal alanda bilimsel tutuma geçmenin kaçınılmazlaşması ile birlikte kurulmuş (1839), sosyal olgularda yasa'nın etkisinin araştırılması tanrısız-düzen anlayışından uzaklaşmayı sağlamış; Marx'ın sosyo-ekonomik alt-yapıya dikkat çekmesi ve sosyal yapıların evrimine, değişirliklerine, göreliliklerine yaptığı vurgu sosyolojinin objektifliğine önemli katkıda bulunmuştur. Sosyoloji, ilk yıllarda felsefeden kopmak için başlattığı tutumu sonraki yıllarda sürdürmemiştir; bunun nedeni felsefesiz bir sosyolojinin, fizik bilimleri gibi yalnızca istatistiksel ya da matematiksel, yani sayısal sonuçlara göre çalışma riskini getirecek olması, oysa, konusu 'insan' olan bir bilimin yalnızca sayılarla bunu başaramayacak olması gerçeğidir. Bu nedenle sosyolojide felsefe-bilim ilişkisi bugün bile tartışılan bir konudur (Duverger; 1986, 13-19).

Sosyoloji, kuruluşundan bu yana, diğer bilim alanları gibi, sürekli yeni uzmanlık alanlarına bölünmektedir. Bilim sosyolojisi, din sosyolojisi, aile sosyolojisi, ahlak sosyolojisi bunlardan sadece bazılarıdır. Sosyolojinin kurucularının haklı olarak sürekli karşı çıktıkları nokta ise, sosyal-olgu'nun bir bütün olduğu, tek yönlü olarak incelenemeyeceği, bu tür incelemelerin bağlantısız, tarihsiz, etkileşimsiz kalacağı, bu nedenle ayrışmaların olmaması gerektiğidir. Oysa Duverger'in açıkladığı gibi diğer yönden sosyal olguların karmaşıklığı ve bunları gözlemlemede farklı tekniklerin kullanılması, özellikle akademik çalışmalarda uzmanlaşmayı kaçınılmaz hale getirir. Sosyal bilimler alanında genel bir teorinin olmaması da bu kopukluğu sürekli yeniden üretir. Ancak bu ayrışmadan dolayı sosyal olguyu açıklamadaki eksiklik sorunu kendini hep hissettirir. Bu eksikliğin giderilmesi için disiplinlerarası (interdisipliner) nitelikte çalışmalar yapmak gerekmektedir (Duverger; 1986, 20-24; Ozankaya; 1977, 56).

Bu konudaki sorunları tartışmak için 1995 yılında Immanuelle Wallerstein başkanlığında toplanan Gulbenkian Komisyonu da "Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor"unda, 18. yüzyıl-

dan bu yana süren, bir dizi disipline ayrışma sorununun yanında, bu bir nevi entelektüel işbölümü olan bölünmeyi aşma sorununu merkezi bir ikilem olarak koymuş, bugünkü disiplin yapısının henüz çökmediğini ama ciddi sorgulamalardan geçtiğini ve alternatif yapıların varolma savaşı verdiğini vurgulamıştır. Komisyon en son dört çeşit çalışma yolu önermiş ve disiplinlerarası çalışmanın ne denli vazgeçilmez olduğu üzerinde durmuştur (Gulbenkian Komisyon Raporu; 2000: 7, 88, 95).

İnsan toplumlarını, özellikle modern sanayileşmiş sistemleri inceleyerek vurgulayan Sosyolojinin kapsamı, sokakta karşılaşılan iki insandan küresel toplumlara dek yayıldığı için çok geniştir. Sanat çok önemli toplumsal alanlardan biri olduğu için Sosyolojinin ilgi alanına girer.

Sosyal olguların 'tarihsellikleri' de temel bir karakterdir ve sosyolojide *tarihsel bakışın* benimsenmesi önemlidir. Sosyolojik bakış açısı, insan davranışlarının 'normal, anormal, doğal, doğal olmayan, vazgeçilmez, keyfi, iyi, kötü ya da doğru, yanlış' gibi görece kavramlarla değerlendirilemeyeceklerini, bunların tarihsel ve toplumsal şeyler olduklarını göz önünde bulundurur. Bu bakış açısı sadece bilgilenme süreci ile geliştirilebilecek bir şey değil, daha geniş ve düş gücünü de devreye sokan bir düşünme biçimi ile hayata geçirilebilecek bir şeydir. Wright Mills'in geliştirdiği "Sosyolojik İmgelem" kavramı bu konuda faydalı olabilir:

Sosyolojik İmgelem ya da Toplumbilimsel Düşün

Amerikalı sosyolog C. Wright Mills'in geliştirdiği "Sosyolojik İmgelem" kavramı yeni bir bakış açısı önerir. Sosyolojik İmgelem sayesinde sosyolog günlük, sıradan bakışı aşarak, yeni bir bağlam ve ufuk kazanabilir; sadece bireysel olduğu düşünülen bir sorunun bile aslında tarihsel, toplumsal olduğunu fark eder. Örneğin boşanma, intihar ya da işten atılma sorunu vb. Tesadüf ya da rastlantı ile oluşan bir olayın toplumsal-yapı ile bağlarını açarak sürecin, etkilerin

ne denli dinamik olduğunu vurgular (Giddens; 2000, XIII, 2-6, 15; Mills: 1979; Menestrier; 2000, 39).

Mills'e göre günümüzde süreç anlaşılması oldukça güç, katastrof nitelikli ve aşırı-hızlı sayısız değişimle birlikte sürmektedir. Tarihin hiçbir döneminde, insan, çevresinde bu denli sürekli ve hızlı bir değişim sürecine tanık olmamıştır. İnsanın, tarihin bu biçimlenmesine eşitine denk düşecek bir kişilik kazanması, olanaklı olmaktan çıkmıştır. Sürekli yenilenen bu dünya karşısında insanın yaşadığı şaşkınlık, güçsüzlük hissi, anlam verememe olgusu, çok normaldir. Kendini tanımladığı altında hisseden insan daha çok kendine dönmekte, içe kapanmakta, bu ise yalnızlıkları, yılgınlığı ve umutsuzluğu artırmaktadır. Çağdaş insanın yöneldiği bilgi-birikimleri de bu soruna çare bulamamakta, maruz kalman ileti bombardımanı bireyi ezmekte, bu evre potansiyel bireyin düşünsel yeteneklerini aşındırırken, moralini tüketerek de tükenmesine yol açmaktadır. Gereksinim duyulan şey, insanın, kendisini ve çevresinde olup biten süreci, sağlıklı bir şekilde tanımlamak, öğrenmektir. "Bu düşünsel niteliği ise, gazeteciler, bilim insanları, sanatçılar, kamu ve yayınevi sahipleri, daha iyi anlatımlarına 'toplumbilimsel düşün yeteneği' diye tanımlamak istiyorum" (Mills; 1979, 9-10).

Bu yeteneğe sahip olanlar, tarihsel dönemlere, bu dönemlerin özelliklerine ve bu özelliklerin toplumun bireylerindeki iç ve dış yaşam koşullarını etkilemedeki anlamlarına bakabilme yeteneği kazanmışlardır. Bu insanlar, bireylerin gündelik yaşamlarında, kendi toplumsal-konumlarını ne denli yanlış yorumladıklarını dikkate almaları gerektiğini bilir. Modern toplumun iskeleti ve çerçevesi keşmekeş'ten çıkamamakta, bireylerin psikolojileri de bu keşmekeş içinde değerlendirilmekte, ilgisizlik ve kayıtsızlığı ortadan kaldırmak için yine bu keşmekeş içinde hareket edilmektedir. "Toplumbilimsel düşün yeteneği" ise insana farklı olanaklar sunar. İnsan, kendisini tanımladığını anlayıp görebilmek için kendisini yaşadığı tarih döneminde ele almalı ve yararlanabileceği olanakları anlayabilmek

için, aynı toplumsal koşulları yaşayan diğer insanların durumunun da bilincinde olmalıdır. Her insan yaşadığı hayatı boyunca, toplumunun biçimlenmesine etkide bulunur. Bu nedenle insan'ı ancak, toplumla birlikte değerlendirmek gerekir. Çok bireysel, çok özel gibi görünen sorunlar bile, yaşadıkları tarih ve toplum açısından incelenebilir, gerçekten çözümlenebilirler çünkü onların kökeni bile toplumsaldır. "Sosyolojik İmgelem", insanın bilinçliliğinin verimli bir hali, dış dünyayı anlamının iyi bir yoludur. Sorunların özünü görme, doğru değerlendirme, anlamlı çıkarımlar yapma, bu bakış açısı sayesinde olası olur. Eski olgular, bilgiler, inanışlar, bakış açıları, değerler, yargılar, kararlar bu sayede yeniden değerlendirilebilir. Sosyal-bilimler kültürel bir anlam kazanabilir çünkü toplumsal kültürü çözümlerler (Mills:11-15).

Mills bu bakış açısının toplumdaki farklılıklar ve bireysel durumlarda nasıl uygulanacağı konusunu şöyle açıklar:

"İnsanların farklı farklı oluşları, çeşitlilikleri bireysel insanlarda da aynen görülmekte; bunlar toplumbilimsel düşünün anlaması, kavraması gereken sorunlar arasında yer almaktadır. Bu nitelikte bir toplumbilimsel düşün için, 1850'lerin Hintli bir Brahmani ile Illinois'ya ilk gelen çiftçiler; 18. yüzyıldan bir İngiliz soylusu ile Avustralyalı bir yerli; yüz yaşında bir Çin köylüsü ile, günümüzdeki Bolivyalı bir siyaset adamı, Fransalı bir şövalye ile 1914'teki açlık grevine katılan biri; Hollywood'dan bir yıldızlık ve ancient Romalı bir patrician hep incelenmesi gereken konular olmaktadır. 'İnsan' üzerine yazı yazmak demek bütün bu insanlar üzerine -Goethe üzerine olduğu kadar, bitişimizdeki genç kızla ilgili olarak da- yazmak demektir" (Mills: 208).

Sosyal bilimci bu çok farklı insanlar konusunda, özellikle bireylerin kişisel hayatları ve yapılarının çeşitliliği konusunda çalışırken, bu sorunun, ancak, gündelik hayatın, içinde örgütlenmiş olduğu tarih

ve toplum yapısı içinde görülüp anlaşılabilceğini bilmek durumundadır. Çünkü bireylerin biyografileri, kişisel tecrübeleri, yaşam tarzları, tercihleri, içinde yaşadığı kurumlarda, sosyal ortamlarda gerçeklik kazanır. İnsan yaşamının büyük bölümü, belli kurumlar içinde, belli rolleri üstlenerek oluşur. Bu kurumlar ele alınmadıkça, birey de yeterince anlaşılabilir. Bireylerin psikolojik özellikleri, içsel yapıları, vicdan ve akıl gelişimleri de bu bakış açısı sayesinde çözümlenebilir.

"Belki de son yılların psikoloji ve sosyal biliminde en radikal buluş, bireyin en içsel sayılan yanlarının çoğunun bile ne denli sosyal bir biçimlenmişlik içinde bulunduğunun; hatta bunların toplumsal kazandırılmış olduğunun ortaya konulması olmuştur. ... korku, sevgi ve nefret duygularının her çeşidinin toplumsal biyografi ve bunun yaşandığı ve ifade edildiği toplumsal içerik açısından anlaşılması gerekmektedir" (Mills: 245-250).

Mills'e göre bir sosyal bilimci bütün bu çeşitlilikleri bir 'düzen' içinde anlamak ister ama konuların genişliği, derinliği onu çelişkiye sokar. Ve gerçeklikteki karmaşa, sosyal bilimlere de kaçınılmaz olarak yansır. Bu çeşitlilik, bir bölümü listelendiğinde görülür ki hiç bir düzenli değildir. Sosyal bilimler bu sınıflandırmayı yapacak, karmaşık olmayan, bir dizi bakış açısına ihtiyaç duyar ve bu bakış açıları ile bu sorun çözümlenebilir (208-209). Sosyolojik bakış açısındaki bilimsellik topluma çok değişik açılardan bakmayı, eleştirel bakabilmeyi, değişebilmeyi, gelişmelere tarafsız ve bir nebze uzaktan bakabilmeyi sağlar. Soyut bir entelektüalizm değildir. Katı ve kuralcı düşünmeyi engelleyerek toplumlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri görebilmemizi sağlar.

Sosyolog Zygmunt Baumann da 'Sosyolojik Düşünmek' adlı kitabında sosyolojinin yapabileceği en iyi şeyin "hayal gücünü kısırtmak" olduğundan söz eder (Bauman; 2002, 238 ve sonrası). Son

yılların en önde gelen sosyologlarından Michel Foucault ve Jürgen Habermas gibi düşünürler de sosyoloji ağırlıklı olmak üzere tarih, kültür ve felsefeyle de ilgilenmişler, katı disiplinler yaklaşımlara mesafeli durmuşlar, bu esneklikleri sayesinde de çok önemli çözümlerde bulunabilmişlerdir (Giddens; 2000, 11-14).

Sanat Sosyolojisi ve Sorunlar

Sosyal bilimlerin yetersiz kaldığı yerlerde ya da dönemlerde, romancılar, tiyatro yazarları, şairler, yönetmenler, yani sanatçılar kişisel ya da sosyal sorunları anlatıp açıklamak isterler; adeta bu görevi üstlenir ve bu alandaki açığı kapatmaya çalışırlar. Sanat, sorunlar konusunda duyguları gayet başarıyla aktarabilir, dikkatleri bu sorunlar üzerine çekebilir ve hatta bunu, dramatik bir çarpıcılıkla da yapabilir.

"ancak bu tür sorunları tam olarak anlamak, anlatmak, çözüm yolu göstermek için gerekli entelektüel açıklık ve aydınlıktan yoksundur. Sanat, bu duyguları, insanın karşı karşıya kaldığı ve duyduğu huzursuzlukları, ölgünlüğü ve bunların yol açtığı dizginlenmesi güç yıkılmışlığı dengelemek, hafifletmek için, çözümlenmesi gereken bireysel ve toplumsal sorunlar olarak ifade edemez; zaten bu kadarı sanata düşmez. Gerçekten, sanatçı çoğu kez bu tür işe koşmaz kendini. Kaldı ki, işini ciddiye alan sanatçının zaten başından aşkın dertleri vardır. Sanatçıya bu konularda yardım etmek görevi, toplumbilimsel düşünceden güç alan bir sosyal bilime düşer. Bu nitelikte bir sosyal bilim, kültürel ve entelektüel yönden sanatçıya yardımcı olmak zorundadır" (Mills; 1979, 31-32).

İşte tam da bu zorunluluktan doğan Sanat Sosyolojisi genel Sosyoloji'nin bir alt dalı olarak çalışan uzmanlaşmış bir sosyolojidir. Sanatsal çalışmaların incelenmesi ve analizi, Etnolojik çalışmaların içinde de önemli bir yer tutar. Folklor, halk sanatlarını inceleyen bir

sosyal bilimdir. Bunlardan farklı olan Sanat Sosyolojisi özellikle ilk yıllarda sanat felsefesi ile karıştırılmıştır (Duverger; 1986, 67). Sanatın sosyolojik incelemesinde ilkel toplulukların sanatını inceleme, halk sanatını inceleme ve sanat tarihine yönelme de söz konusudur. Buradaki sorun, sanat ile toplumsal ve ekonomik ortam arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri, tarihsel süreçleri içinde incelemeye çalışmaktır. Çünkü tarihte her şey bireylerin edimi ile oluşsa da belli tarihsel ve toplumsal konumlardan kaynaklanır, onların içinde doğar. Sanat sosyolojisi için bu düşünce temel çıkış noktasıdır. Sanat sosyoloğu Arnold Hauser *Sanatın Toplumsal Tarihi ve Sanatın Toplum Bilimi* adlı kitaplarında tarihsel/toplumsal boyutlarıyla irdelenmeyen sanata yaklaşım biçimlerinin eksik kalacağını açıklar. Bireysel eğilimler ve yeteneklerle, içinde bulunulan ortam, toplumsal koşullar, söz konusu sonucu birlikte yaratır (Hauser; aktaran Cemal, 2000, 71). Toplumsal etkileri göz ardı edip, salt biçime ağırlık veren incelemelerin birçok noktayı perdeleme riski taşıması da, son yıllarda sanat üzerine yapılan araştırmaların sosyolojik bakış açısı ile yapılmasının önemini daha çok hissettirmiştir.

Gombrich tam Sosyolojik İmgelem kavramına denk düşecek şekilde sanat alanında çalışan bilimlerin yinelenmeler üzerinden değil, "sanata özgü olan bir tür serüven ruhundan, bilinmeze adım atabilme ruhundan, kendine yeni besin kaynakları" bulabileceğinden söz eder (Gombrich, aktaran Cemal; 2000, 109).

Sanat ve sosyoloji birlikteliği yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, sorunlu ve krizler üreten bir birlikteliktir. Bunun en önemli nedeni sanatın öznel olarak da yapılabilen bir etkinlik alanı olması, bazı niteliklerinin ilk etapta toplumsallıkla açıklanamıyor olmasıdır. Belirli bir dönem ve toplumsal yapıda birbirinden öylesine farklı sanatçılar ve sanat eserleri ortaya çıkar ki, sanat sosyolojisi bu farklılık zenginliğini açıklamada zorlanabilir. Sanatın, insanın duygularıyla dünyası ile yakından ilgili olması, zevklere, estetik duyarlılığa hitap ediyor olması da bunda önemli bir etkidir. Sanat sosyologları bu

gerçeği sürekli vurgularlar. Sanat yapıtında bireysel ve bireysel olmayan çok sayıda öğenin bir arada olması, onu son derece karmaşık bir bütün haline getirir.

Sosyolog Pierre Bourdieu, sosyal etmenlerin belirleyiciliğine ağırlık veren bir sosyolog olmasına karşın, bu konuya şöyle dikkat çeker. "Yazın, sanat ve felsefe alanları bilimsel nesnelleştirmelerin karşısına nesnel ve öznel nitelikli, aşılması güç engeller çıkarırlar" (Bourdieu; 1999, 288). Bourdieu bir başka kitabında sosyolojinin ve sanatın iyi bir arkadaş olmadıklarına dikkat çeker. Bu zor ilişki, paradoksal bir yapıya sahiptir (aktaran Tanner; 2003; 1).

Sosyolog Lucien Goldmann da aynı konuda şunları söyler:

"Sosyolojik açıklama bir sanat yapıtının incelenmesinin önemli öğelerinden biridir. ... Ne var ki sosyolojik inceleme bir sanat yapıtının tüm boyutlarını tüketmekten uzaktır ve hatta bazen ona erişememektedir bile. O sadece oraya giden yoldaki kaçınılmaz bir ilk adımdır. Önemli olan, tarihi ve sosyal gerçekliğin, yaratıcının bireysel hassasiyeti aracılığıyla incelenmekte olan edebi ya da sanatsal yapıtta kendini hangi yollardan ifade etmiş olduğunu bulmaktır" (Goldmann, aktaran Lequenne; 2000, 63).

Sanat ve Sosyoloji, neden sevilmeyen bir ikili haline gelmişlerdir?

Sanat ne topluma tümüyle bağımlı, ne de toplumdan tümüyle özerk ve kopuk bir alandır. Bu yapısından dolayı, sanatın sosyolojik incelemesi, sosyolojik ve sanatsal bakış açılarının her ikisini de içermeli, taşınmalıdır. Sanat Sosyolojisi çalışmaları, genelde çok az ve sınırlıdır. Strassoldo, 1998'de, bunların oranını, bütün sosyolojik çalışmalar içinde sadece yüzde 0.5 olarak açıklamıştır. Ayrıca çalışmaların çoğu, giriş niteliğindedir. En iyileri ise, nadiren gündeme gelen genel bir sorunla ilgilenir. Sosyologların sanat konusundaki isteksizlikleri, belki zorluklarla ilgilidir. Çünkü, kültürel ve yapısal

koşulları açıklamaya kalktıklarında, sayısız metodolojik sorunla karşılaşılır. Önyargılar ve marjinal yaklaşımlar, sanatın cesurca incelenmesinde, hep sorun yaratır. Bu nedenle sanatın sosyolojisinin “*amphibian*” yani “iki hayatlı” bir yapısı vardır denebilir. Weber’in sözünü ettiği gibi buradaki çift anlamlılığı vurgulamak önemlidir (Bertasio-Marchetti: 2008).

Yine aynı yazarların belirttiğine göre, sanat sosyolojisi alanında konu olarak daha çok sanatsal ürünlerin tüketimi ve kurum olarak sanat incelemeleri tercih edilmektedir. Objektiflik, neredeyse sadece araştırma yöntemlerinde uygulanır. Sanatın tüketimi konusunda çalışmak, sanatçılar ve yapıtlar üzerinde çalışmaktan daha az problemlidir. Örneğin Janet Wolff, sanatçının, yaratıcının etkinliğini reddeder. Ekonomik, ideolojik, sosyal faktörlere çok önem verir. Sanatçılar hep “diğerleri” tarafından belirlenen konumundadırlar ve denetlenirler. Eleştirmenler, müzeler, küratörler, galeriler, sanat kurumu yöneticileri vb. tarafından. Sanat, burada, tamamen “dıştan büyütülen bir bitki gibidir. Bunlar belli bir yere kadar doğrudur. Ancak yapıtın kültürel anlamını da onların belirlediğini iddia etmek, abartıdır. (Bertasio-Marchetti: 2008)

Bu noktada şunu belirtmekte fayda var. Janet Wolff ile Wright Mills’in sosyolojik bakış açıları arasında çok ciddi farklar vardır. Wolff’un bakış açısı ile sanatçının belirleyiciliği ve seçim yapma şansı neredeyse yok sayılır. Bilinci, kişiliği, yeteneği, bilgisi, sabrı, ilgi alanları, özverisi, tercihleri, dikkate değer bulunmaz. Oysa Mills öncelikle “İmge” kavramına yaptığı vurgu ile, hatta ona yaslanması ile kuramına önemli bir esneklik kazandırır. Kapalı ve katı bakmaktan kurtulur. Sanatın bir özgürlük alanı olduğunu kabul eder. Onu toplum-bağımlısı olarak indirgemez.

Sosyal bir teori, toplumda belli bir olgunun nasıl işlediğini tanımlar. İnsan davranışını ve sosyal organizasyonu açıklamak için genel ve soyut bir yapı kurar. Sosyoloji, toplum hakkında birçok düşünme yolu/yöntemi oluşturur. Böylece sanat hakkında da deği-

şik açılardan düşünme, çalışma yolu açılmış olur. Sosyoloji toplumu anlamak için teoriden faydalanır. Sanat sosyolojisi de, sanatın sosyal yapının kuruluşunda, değişiminde ve anlamlandırılmasında nasıl bir rolü olduğunu açıklamaya çalışır. Bunlar için sosyolojide oluşmuş üç temel perspektif sanat sosyolojisi çalışmalarına da yansır. Bunların ilki olan İşlevselci (fonksiyonalist) yaklaşıma göre, sanat bir ‘sosyal kurum’ olarak görülebilir. Çünkü sanat, temel, sosyal ihtiyaçlara hizmet etmek için kurulmuştur (Albrecht). İşlevselci bakış açısı bu yaklaşımından dolayı, verili, baskın değerleri destekleyici bir rol oynar. Gerçekten örneğin politik ritüeller, dinsel ikonalar ve kutlamalarda, sanatsal formlar önemli bir rol oynarlar. Toplumsal dayanışmayı ya da birlik duygusunu yaratmada, sanat, doğrudan ya da dolaylı olarak, sosyal bir kurum işlevi görebilir. Kollektif bilincin oluşturulmasında, belli inançların ve ahlâki yaklaşımların, sembollerin, ritüellerin, çeşitli dinsel formların benimsetilmesinde özellikle dini bayram günleri kutlamalarında, tarihsel sembollerin anlamlarını aktarmada sanat kullanılır. Bu konudaki haklılığından dolayı, işlevselci yaklaşım, birçok sanat sosyoloğunca savunulmuştur (Durkheim, Warner, Bellah, Hammand, Shils, Young, Edelman, Gusfield, Michalowicz, Goss, Jacobs bu yaklaşımın izleyicileridir.) (1912-2004) (Albrecht, aktaran Paul; 2008, 5-6). Ancak sanatı açıklamak için işlevselci yaklaşım tek başına yeterli olmaz ve farklı yaklaşımlar doğar.

Çatışmacı (Conflict) Yaklaşım bunların ikincisidir. Bu yaklaşım, sanatı Hegemonya olarak tanımlar ve sanatta, paylaşılan değerleri, insan ilişkilerinin yapısını değil, hegemonyanın rolünü araştırır. Hegemonya, bir grubun diğer grup üzerinde üstünlük kurması olgusudur. İtalyan düşünür Antonio Gramsci (1971), tarafından, hegemonya, en çok, kültürel kontrol formu olarak tanımlanır. Genelde, kaba güç olarak değil, ikna etme süreçleri şeklinde kullanılır hegemonya. Kurallar, dünya görüşleri, değerler, baskın grupça, diğerlerine benimsetilir. Bu uygulamalarda sanat ürünlerinin yaratımı ve dağıtım süreçleri, çok önemli araçlar olarak kullanılır. Güç,

doğrudan kullanılmaz. İmgeleri yayma şeklinde kullanılır. Kolay, ucuz, sıradan, kafa karıştırıcı, pasiflikle tasarlanmış, çekici imgeler pazarlanır. Bunlar çoğunlukla, egemen-etiğin benimsetilmesi için kullanılır. Gramsci'nin yaklaşımında, kurumlar, belli bir elitin araçları olarak baskın kültürü tanıtmaya, yayma ve kabul ettirme için kullanılır anlayışı vardır. Sanat, adeta silah olarak görülür. Kitlelerin uyutulmasında araçtır (8). Aynı grup içinde ele alınan ama aslında farklı olan Eleştirel Teorinin -Frankfurt Okulu düşünürleri- yaklaşımında sanatın, kültür endüstrisinin egemen mesajlarını çözmesi, eleştirmesi olgusuna ağırlık verilir. Sanat baskıyı, egemenliği vurgular, açığa çıkarır. Bu egemenliğe karşı çıkılmasını sağlamak ister. Kişileri uyarıcı bir rol oynar. Protest sanat olarak rol alır. Böylece sanat, mücadele eden ve baskının mistifikasyonunu bozan, maskeleyen bir konumdur. O eleştirel gücü ile uyandırıcı, özgürleştirici, aydınlatıcı, sosyal değişim için bireyleri motive edicidir. Sanat, insanları, elitist iddialara karşı uyarıcı bir rol üstlendiği için, bir Kurtuluş alanı, emancipation -azad olma, kurtulma- alanıdır (Paul; 2008: 7-8). Bir "son sığınak" ve umut alanıdır. Eleştirel Teorinin en önemli düşünürleri, Adorno, Horkheimer, Bejamin, Marcuse, Habermas, Martin Jay ve Bottomore gibi sosyologlardır.

Yaklaşımların üçüncüsünü Interpretivist (yorumsamacı) görüş oluşturur. Buna göre, sosyal sistemler, gruplar, aileler, topluluklar, bireyler ve yapılar arasında karşılıklı bağlar vardır. Anlamlar ve eylemler, bu, birbirini etkileme süreçlerinden oluşur ve ayrışır. Bu görüşte, sanat, sosyal ilişkiler, sanatçılar, koleksiyonerler, eleştiriler, akademiler, küratörler, talep edenler ...vb. arasındaki karşılıklı bağların sosyal bir sistemidir, 'sanat dünyasını' bunlar oluşturur. Bu görüş, sanatı ayrıca, bir 'Semioloji' (işaret bilimi) yani işaretlerin, sembollerin insanlara mesajlar ve anlamlar iletildiği yapılar, kodlar olarak da tanımlar. Sanat bir dildir. Yapıtlar, sosyal bilgiyi taşır ve iletirler. Semboller, kişisel ve özel olmaktan daha çok, kolektif ve geneldir; bu nedenle semboller, sosyal ilişkilerin ve kolektif anlam-

ların sosyal algılanışında etkili olurlar. Kelime, aksan, tonlama, okuyuş tarzı, sosyal sınıfın göstergesi olarak (Mills, Goffman, Bourdieu) boş zaman aktiviteleri, ev ve moda dekorasyonu, yiyecek-içecek, sanat yapıtı seçimi, tüketim biçimleri olarak ele alınabilir. Sosyal bölünme, sosyal otorite, sosyal hiyerarşi dikkat edilen unsurlardır (Warner, Veblen, Bourdieu, Sniderman, Tetlock, Staurowsky...). Yorumsamacı görüş, sanatı, kimlik (identity) olarak da tanımlar. Buna göre onların ne olduklarını ve ne olmak istediklerini anlatır sanat. Özellikle tattoo sanatı ve vücut çizimleri, kimlik dönüşümünü ve kimliğin ana özelliklerini gösterirler. Graffiti, modern moda, şarkı, dans, yiyecek kimliği açığa çıkarılırlar. Bu bakış açısı ile yapılan çalışmalarla, kimliğin oluşumunda nesnelere nasıl bir etkileşim kurabildikleri açığa çıkar (Csikszentmihalyis and Rochber-Halton, Atkinson, Forsyth, Coper, Heern, Paul). Sanat sosyolojisindeki yaklaşımlar elbette bunlarla sınırlı değildir; başka yaklaşımlar da vardır. Burada belli başlıları anılmıştır (Paul; 2008: 9-12).

Hangi yaklaşım olursa olsun, sanat sosyolojisinde en önemli sorunu, sanatın/sanatçının öznelliği/özerkliği konusu oluşturmaktadır. Bu konuda da Eleştirel Kuram düşünürlerinden Herbert Marcuse oldukça hassastır. Marcuse'nin belirttiği gibi üzerinde ısrarla durulması gereken sanatta öznellik konusu hesaba katılmadan modern dönem sanatında görülen çeşitlilik açıklanamaz (Lequenne; 2000, 62 ve Marcuse; 1997, 17). Çünkü söz konusu dönem ve toplumsal koşullarda çok önemli eserler yaratılırken, değersiz ve anlamsız eserlerin de aynı tarihsel ve toplumsal şartlarda var olmaları, bilinen bir gerçekliktir. Ancak, sanat eserlerinin doğuşunu, salt biçimsel ve estetik temellerle açıklamak da yetersiz kalır (Cemal; 2000, 73). Bu nedenle toplumbilimci, sanatların temelinde toplumsal koşulların etkisinin son derece önemli olduğunu ancak aynı zamanda estetik ve öznel değerlerin yalnızca bilimsel çözümlenmelerle açıklanıp belirlenemeyeceğini unutmadan bu çelişkiye rağmen çalışabilir.

Sosyolojik-sanatsal düzeydeki bir araştırmada sanatçının özerkliğini kabul etmek, sosyolojik analiz için bir engel değil, bir önkoşuldur. Yalnızca sanatçının özerkliğini tanıyarak, iki öğeyi anlamak mümkün olabilir. Bunlar: Önce, kültürel gelişim üzerinde sanatın etkisi konusu ve bir de varolan kültürel modellerin yeniden hazırlanmasında sanatçının katılımı konusudur. Gerçekten, bir sanat çalışmasında, sosyal ve bireysel özelliklerin ikisi de bulunabilir. Öncelikle, sanatçının sanatsal-dünya görüşü, ikincisi onun sosyal ve kültürel özellikleri. Yapıtın nasıl birleştirileceğine, ilgilerine, biçimine, seçimleri ile sanatçı karar verir, bu doğrudur, ama eşit derecede, şu da doğrudur: Yapıtın sosyal hayatının ürünüdür ve ancak bu haliyle özel bir hiyerarşi içinde düzenlenir, sınıflandırılır (Bertasio-Marchetti: 2008).

Özerklik, sosyal-olandan tümüyle kopuş demek değildir; böyle bir şey bugün en tutucu sanat tarihçileri ya da estetlerce bile savunulamaz. Sanatçılar özel yeteneklerini, onların kendilerine ait olan bir dizi kültürel çevre içindeki özel kültürel kimliklerle oluştururlar. Talcott Parsons, yeni sembolik modeller yaratan sanatçılarla, bu modellerin taşıyıcıları ya da başka birerince yaratılmış olan modellerden etkilenenler arasında, ayırım yapılması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü sanat çalışması, sanatçının çağının, kültürünün ya da yapısının yalnızca bir yansıması olamaz (Bertasio-Marchetti: 2008).

Pierre Bourdieu, pek çok yeterli açıklamasının yanında bu konuda bazı eleştiriler alır. Onun sanat sosyolojisinde, her şey her şeyle bağlantılıdır. Üretilen kavramsal araçlar pratik-yönelimli, doğrudan 'bilimsel eylemi' hedefleyen, bu nedenle salt kuramsal çerçevede tüketilmesi imkansız olan araçlardır. Bunun nedeni ise, Bourdieu'nun, sanat konusuna, karmaşık yeni kavramlarla yaklaşıyor olmasıdır. O adeta, kuramla-pratiği bir bütün haline getirmek ister. Ona göre, 'ilişkisel sosyoloji' önce araştırılacak 'alan'ı -sanat, siyaset, eğitim vb.- tanımlamalıdır. Bu alan (field) her türlü etkileşimin ceyran ettiği, zemin'i oluşturur. Habitus ile alan'lar arasındaki diya-

lektiğe ilişkin önermeler de bu zemin üzerinde yükselir. Bu noktada Bourdieu sosyolojisinin, "bir ihtimaller, gizilgüçler mekânı olan toplumsal uzayın koordinatlarını düzenleyen ilkelere ve yapısal etkilere odaklandığı söylenebilir." Bir alan, iki boyutludur: Hem bir kuvvet alanıdır -ki heyerarşileri içerir;- hem de bir savaş alanıdır. Ashında Bourdieu'nun sanatsal üretim sosyolojisi, sanatı salt bireysel bir çaba olarak açıklayan yaklaşımlara karşı, onu, "estetğin-ideolojisi ile, piyasaların koşullandırması ile, sınıflar ve kurumlarla ilişkilendirmek için" bulguların nasıl değerlendirileceğine dikkat çeker. Nessel konumların önemine vurgu yapar. Ancak bu modelin, göremediği şeyler kalır. Vandenberghe, Bourdieu'yu eleştirisinde, onun kuramının, gerçekliğin kusursuz bir tercümesiymiş gibi davrandığını söyler. "Bu tavır onu, rasyonalizm ve ralizm arasında gidip gelmeye zorluyor" der. Oysa toplumsal dünya, kuramın yansıması değildir; kuram dünyanın yansımasıdır (Göker:2008). Ancak eleştiriler dikkate alınabilir olsa da Bourdieu'nun önemi devam eder çünkü o indirgemeci değildir.

Sanata sorunlu yaklaşan kuramlara bir diğer örnek olarak, sanatsal çalışmalarını yalnızca sosyal sistemlerin gelişimi içinde yapısal ve kategorik yaklaşımla tanımlayan **evrimci** sanat anlayışı verilebilir:

"1. Sanatçı rolünün uzmanlaşma derecesi 2. Sanatçının sosyal sistemdeki yeri (Sosyal Statüsü) 3. Sanatçıların Sosyalleşmesi 4. Sanatın Dağıtımı, koleksiyonu ve sergilenmesi vb. gibi sanat üreticileri ve tüketicileri arasındaki ilişki ve etkileşim örüntüleri 5. Sanatsal üretim üzerindeki sosyal kontrolün derecesi ve amaçları: Sanat üretiminin tipi ve miktarı üzerine organizasyonel örüntülerin etkileri, sanat eseri yorumculuğu ve eleştirisi vb. 6. Sanatın fonksiyonu" (Ulusoy; 1994, 63).

Bu yaklaşımda amaç, üretene, tüketene, koruyana, ticareti yapanı, eleştireni, hangi araçların kullanıldığını bulmak ve sanatsal aktivitelerin örgütlenişini sosyolojik olarak analiz etmektir. Bu şekildeki

incelemeler her dönem ve mekânda önemli farklılıklar olduğunu gösterdiği gibi her aşamadaki karakteristik eğilimleri ve kurumsal yenilikleri de gösterir. Vytautas Kavolis bu yöntemi kullanan sosyologlardan biridir. 1979'da yazdığı 'Sanatsal Teşebbüsün Sosyal Evrimi' adlı makalesinde* sosyo-sanatsal sistemleri kurumsal özellikleri açısından 6 kategoriye ayırır. Bunlar Bağımsız Soyular, Kabile Toplulukları, Aşiretler, İlkel Devletler, Klâsik Medeniyetler ve Modern Medeniyetler ve Post Modern Eğilimlerdir (aktaran Ulusoy; 1994, 64). Kavolis'e göre sosyo-sanatsal örgütlenme ve değişim süreci toplumsal yapıdakine oldukça paraleldir. Süreç her ikisinde de yalın, az gelişmiş ve basit olandan, karmaşığa, çeşitlenmeye doğru gider. Ekonomi ve entelektüel kurumlar belirleyici öneme sahiptir. Endüstrileşme arttıkça uzmanlaşma artmakta, sanat bir sosyal kurum olarak otonomlaşmakta, uzmanlaşarak kurumsallaşmakta, bu yöndeki temel sosyal gruplar artarak çeşitlenmekte, "sanatın sosyal kontrol aracı olarak da devlet ve ekonomi kurumlarının ağırlık kazandığı görülmektedir" (82).

Ancak evrimci yaklaşımdaki gibi çalışmalar sanata ilişkin sosyolojik pek çok noktayı açığa çıkarsalar da kurumsal, organizasyonel boyuta yaptıkları abartılı vurgu, sanatın tüm yönleri ile açıklanması konusunda önemli sınırlılıklar ve sorunlar yaratır. Yukarıda andığımız Janet Wolff'un 'Sanatın Toplumsal Üretimi' adlı kitabındaki bakış açısı da böyledir.

Türkiye'de uzun yıllardır Sanat Sosyolojisi alanında çalışan Prof. Dr. Ömer Naci Soykan'ın iki makalesinde Sanat Sosyolojisinin kapsamına, tarihine ve çalışma felsefesine ilişkin getirdiği açıklamalara göre Sanat Sosyolojisi sanatı bir olgu olarak kabul eder ve görgül (empirik) araştırma yapar. Olgunun parçalarını inceler. Öncelikle,

Vytautas Kavolis "Social Evaluation of the Artistic Enterprise" (155-189) Robert Alun Jones (Ed.) Research in Sociology of Knowledge, Science and Art. U.S.A. JAI Pres Inc.

kendi yaklaşımının sanat için biricik ve tek yöntem olmadığını bilmelidir. Çünkü sanatın, fizik ile, biyoloji ile, psikoloji ile, tarih ile ilgili yönleri de vardır. Sanat sosyolojisi sanatın "Sosyolojik" yönü ile ilgilenir. Her bilim dalı sanatı kendi açısından inceler. Sanat sosyolojisi yöntem olarak sosyolojinin yöntemlerini kullanır. Sanat, Toplum, Devlet, Sanatçı ve bunlar arasındaki ilişkiler Klâsik Yunan döneminden beri tartışılmaktadır. Sanat Sosyolojisi bir yandan her ögeyi diğerlerinden ayırıp bir bütün olarak inceler, diğer yandan da birbirinden ayrı gibi görünen bu ögeler arasındaki bağlantıları yeniden kurar (Soykan; 1984a, 42-43).

Soykan'a göre Sanat Sosyolojisi açısından 'Sanat' dört yapıcı ögeden oluşur. 1. Bir sanat yapıtının öncelikle bir ya da birden çok yaratıcısı, üreticisi yani sanatçısı vardır. Her sanatçı, bireysel olarak bir bedene, psikolojiye, akla, alışkanlıklara sahip olduğu gibi, aynı zamanda sosyal bir varlıktır, bir toplumun üyesidir.

Sanat sosyolojisi sanatçının bireyselliğine de önem vererek onun toplum içindeki konumunu ve toplumla ilişkilerini araştırır. Çünkü her dönemin toplum biçimlerinin **sanatçısı** farklıdır. Primitif dönemin, Ortaçağ toplumlarının, Modern Dönemin sanatçıları farklı nitelikler gösterirler ve toplumdan topluma da değişirler. Hieronymus Bosch, Leonardo da Vinci, Rubens, Dürer, Van Gogh, Caravaggio, Kafka, Manet, Cezanne, Picasso, Edward Hopper, James Joyce ya da bizden Mimar Sinan, Yahya Kemal, Aşık Veysel, Behçet Necatigil, Can Yücel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Adalet Ağaoğlu, Yusuf Kurçenli, Timur Selçuk ya da Okay Temiz gibi sanatçıların her biri kendi dönemlerinin ve toplumlarının sanatçılarıdır. Bu nedenle sanat sosyolojisi her sanatçıyı kendi toplumu ile olan organik ve çok yönlü bağı çerçevesinde değerlendirir. O toplum, o sanatçıyı ne açılardan etkilemişse onu bulmaya çalışır. Bağları, ilgileri yakalamaya çalışır.

2. Sanat sosyolojisinin incelediği diğer konu, **Sanat yapıtı**'dır. Her yapıt (film, resim, roman, heykel, mimari eser, müzik vb.) belirli bir tarihsel dönemde, belirli bir toplumda ve coğrafyada üretilmiş bir eserdir. Yani her anlamda toplumsal bir yanı vardır.

Her toplum ve dönem, kendine özgü sanat yapıtlarına kaynaklık eder. Piramitler totaliter Mısır toplumunun, geniş kalçalı iri göğüslü küçük tanrıça heykelleri primitive dönem toplumlarının, devasa katedraller Ortaçağ Avrupa'sının, avangard eserler Modern dönemi 19-20. yüzyıl Avrupa toplumlarının, kavramsal ve postmodern sanat son yılların yaratılarıdır. Ne Piramitler Modern Dönemin toplumlarında, ne bugünkü postmodern çalışmalar Ortaçağ toplumlarında, ne Anadolu'nun ezgileri Amerika'nın New York'unda, ne de Caz müziği Arkaik toplumlarda çıkabilirdi. Bu nedenle diyebiliriz ki her toplum kendi sanat-yapıtını üretir ve Sanat sosyolojisi de buradaki ilintileri, bağları, etkileşimleri araştırır.

3. **İletme** ögesi, Sanat Sosyolojisinin incelediği, sanatın üçüncü yapıcı ögesidir. Çünkü bir sanatçı nadiren sadece, yalnızca kendisi için sanat eseri yapar. Genellikle yapıtının başka insanlar tarafından görülmesini, algılanmasını, dinlenmesini ya da hissedilmesini ister. Eserin topluma ulaşması sanatçı için bazen vazgeçilmezdir. Bu iletme süreci yine toplum içinde oluşur ve sanat sosyolojisinin inceleme alanına girer.

Bu olguyu **iletme** olarak düşündüğümüzde karşımıza sonsuz bir süreçler zinciri çıkar.

Yani sanatçı, yapıt ve toplum arasında çok yönlü, organik bir iletişim bağı vardır. İletme sorunu, sanat yapıtının iletisi yani mesajı konusunu da içerir ama ondan ibaret değildir; çünkü sanat yapıtı taşıdığı iletiye/mesaja indirgenemez, indirgenmemelidir. Yapıt ken-

* Ö.N. Soykan üçüncü yapıcı öge olarak saydığı "İletme" kavramını 'taşınırılık' anlamında kullanmaktadır. Mimari'yi taşınmazlığı nedeniyle bu maddenin dışında sayması bu noktada sorun oluşturur. Oysa aynı maddenin 'iletme' anlamında kullanılması bu sorunu ortadan kaldıracaktır.

diliğinden bir mesaj taşıyor olabilir ama bu sanatçı için bir görev ya da zorunluluk değildir. İletme konusundaki asıl sorun toplumla kurulan karmaşık, çok yönlü, dolaylı ya da dolaysız -yani doğrudan-süreçlere ilişkindir ve sanat sosyolojisi bunların özelliklerini keşfetmeye, tanımlamaya çalışır.* Çünkü her toplumun sanatla, sanatçıyla, yapıtlarla kurduğu iletişim süreçleri farklıdır, çeşitlidir.

4. Sanatın dördüncü önemli ögesi **Alımlayıcılar**,** yani bir anlamı ile tüketicilerdir. Aslında Alımlayıcılar kavramı 'sanat eserine tanık olanlar' anlamına da gelebilir. Bu, sanat yapıtını satın-alma edimi dışında, bir müziği dinleme, bir filmi izleme, bir romanı ya da şiiri okuma, bir resmi seyretme gibi edimleri nitelendirir. Ve her toplum, alımlama süreçlerini, algı biçimlerini kendine özgü biçim ve niteliklerde oluşturur. Bu konuda John Berger'ın "Görme Biçimleri" adlı çalışması en önemli çalışmalardan biridir.

'Alımlayıcılar' kavramının çağrıştırdığı diğer anlam olan 'tüketiciler', yapıtı satın alan kesimler olarak özellikle 19. ve 20. yüzyılda sanat üzerinde belirleyici olan, piyasayı oluşturan kesimleri nitelendirir. Kitleler, bu konunun en önemli öğelerindedir. Burjuvazi ve devlet de sanatın modern dönemdeki tüketicileri, satın alıcılarıdır.

Ancak her dönemin ve toplumun sanat tüketicisi farklıdır. Ortaçağ toplumlarında dinsel kurumlar, sanatın en güçlü tüketicileridir. Primitive dönemde tüketiciler aynı zamanda üreticidir ve sanat birlikte yaşanan bir fiesta gibidir, yani bir paylaşım sürecidir. Asıl bilmemiz gereken ise her toplumun alımlama biçimlerinin ve tüketicilerinin farklı oldukları, kendi toplumlarına ait olduklarıdır.

Ö. N. Soykan'ın açıkladığı gibi, Sanat Sosyolojisi her bir öğeyi tek başına bütün olarak da ele alır, öğeler arası ilişki ve bağlantıyı da

* Sanatta iletişim sorunu için bkz. Mukadder Çakır Aydın; "Sanatsal İletimin Medyada Geçirdiği Değişim Süreci" adlı bildiri. Doğu Üniversitesi'nde yapılan "Medyada Sanat ve Estetik" konulu Sempozyum, Tarih: Kasım 2007

** Buradaki 'Alımlayıcılar' kavramını ben iki yönlü olarak yorumluyorum: 1. Sanat eserine tanık olanlar, algılananlar 2. Sanat eserini satın alanlar, tüketiciler.

araştırır. Yani sanatı önce ayırıştırır, sonra bağlantıları da kurarak bir sonuca ulaşır. Sanata hiçbir diktede bulunmadan yapar bunu.

Sanat sosyolojisi kendi içinde de bazı dallara ayrıışmıştır: Müzik Sosyolojisi, Edebiyat Sosyolojisi, Resim Sosyolojisi, Sinema Sosyolojisi, Plâstik Sanatlar Sosyolojisi bunlardan bazılarıdır ki bunlara 'Özel Sanat Sosyolojileri' adı verilir (Soykan; 1984a, 42-43).

Sanat Sosyolojisi Alanındaki İlk Çalışmalar

Sanat Sosyolojisinin bugün bile sınırları tam olarak çizilmiş, tanımlanmış, biçimlendirilmiş değildir. Birbirinden dağınık olarak yapılmış çalışmalar vardır genelde.

Platon, Sanat-Toplum, Sanat-Devlet ilişkisi ile ilgilenmiştir ama Sanat Sosyolojisi Platon ile başlatılmaz çünkü o gerçekliği araştırmaktan çok, İdeal Devlet'inin peşindedir. Platon "Devlet" diyalogunda, tasarladığı sanatçı tipini, sanatın ne olması gerektiğini açıklar, tanımlar. Bu, Platon'un felsefesinin örnekleyici (normataif) ve kural koyucu, düzenleyici (regulatif) karakterde olmasından kaynaklanır. Oysa bilim, zaman zaman örnekleyici ve düzenleyici olsa da, asıl olarak çalıştığı konuyu açıklamak, çözümlenmek ve değerlendirmekle uğraşır. Nesnel bilimde örnekleyici ve düzenleyici özellikler en aza indirilmelidir. Öğeler arası bağlar, ilgiler, bu bağların nasıl oluştuğu gibi sorunlar önceliklidir. Sanat sosyolojisi Soykan'a göre salt tümdengelimci (dedüktif) değil, aynı zamanda tümevarımcıdır (1984b:20-22).

Modern sanat tarihi disiplinini geliştiren Johann Joachim Winckelmann ve Friedrich Schiller gibi sanat yazarları, Karl Marx ve Max Weber gibi ilk dönem sosyologların uğraştıklarına benzeyen sorunlarla ilgilenirlerdi. Onların çalışmaları, 18. yüzyılın geç dönemlerinden 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar uzanan süreçte, genelde Fransa ve Almanya konusunda, rutinleşmiş sosyal ilişkilerin etkilerini ve sosyal nedenleri açıklamak üzerine kurulu yazılar ya da kültürel tartışmalardı. Çoğunlukla, batıda modernitenin gelişimiyle ilgili

yaşanmış olan çok önemli sosyal dönüşümlere bir yanıt niteliği taşıyorlardı. Estetik, sanat tarihi disiplini ve müze gibi kurumlar, kilise ve devlet gibi, öncelikle sanatın üretimini ve tüketimini kontrol eden dinsel ve politik kurumlardan, sanatın artan derecede özerkleşmesi sürecinin parçası olarak yaratılmışlardı. Sosyolojik nitelikli yazılar, estetik ve sanat tarihi yazıları olarak, sivil toplumun yeni oluşan alanları içinde yerlerini aldılar (Tanner; 2003, 1).

Vasari "The Lives of the Artists" (Sanatçıların Yaşamı) adlı kitabında Rönesans sanatçılarını anlatıyordu ki, bu, Giotto, Michelangelo gibi İtalyan sanatı için oldukça önemli ressamların biyografilerini içerirken İtalyan sanatının gelişimini de açıkladığı bir diziydi. Bu kitap sonradan sanat tarihçileri için çok önemli bir model oldu. Vasari, Floransa'da "Tasarım Akademisi"ni kurmuştu (1563) ki bu akademi de, sanat üzerindeki kontrolü merkezileştirme amacını taşıyan, gelişkin, kurumsal bir modeldi. J. J. Winckelmann 1764'de 'History of Ancient Art' adlı bir kitap yazdı. Bu kitap, sosyal düşünce ve estetik boyutun bir bireşimiydi. Yazarın Sanatçılara ya da bölgelere göre sanat yapıtlarını sınıflandırması basit bir düzeyde değildi. Grek sanatının ayrıntılarını anlatırken, gelişen politik yapıya hatta coğrafi ve iklimsel çevre koşullarına bile değiniyordu. Montesquieu'nun 'Kanunların Ruhuna, önemli derecede benziyordu. Sonradan Schiller, ünlü kitabı "İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine" adlı kitabını yazarken, Winckelmann'dan büyük oranda yararlandı (Tanner: 4 ve 6).

Bu düşünceler ışığında, sanat üzerine erken dönemde yazılmış olan yazılar ve sosyal düşüncenin gelişimi arasındaki paralellikler, çok da şaşırtıcı değildir. Erken dönem sanat tarihi yazıları da, güçlü bir sosyolojik karaktere sahiptir. Gerçekte asıl önemli, anahtar diyebileceğimiz etki, sanat ve toplum arasındaki ilişkidir. Daha da ötesi, ilk sosyal bilim yazarları, örneğin Montesquieu bile, değişik estetik gelenek ve sanat tarzları ile oldukça ilgilidir (Tanner: 6).

Toplum-Sanat ilgisi, Edebiyat Sosyolojisi alanında ilk kez 1800'lerde Madame de Staël'in 'Sosyal Kurumlarla İlişkisi Bakımından Edebiyat' adlı kitabında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Madame de Staël kitabında din, töre, adet, yasa gibi sosyal kurumlarla edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler. Ancak Staël yeterince umut verici değildir çünkü erdem, özgürlük, mutluluk gibi soyut düşüncelerden hareket etmekte, asıl olarak bu düşüncelerin edebiyat tarihindeki önemine vurgu yapmak istemektedir. En çok da 'Edebiyatın Ruhunu yazmak ister. 'Kanunların Ruhunu, edebiyat alanına uygulamak ister. Ve ne yazık ki edebiyat sosyolojisinden giderek uzaklaşır. Çünkü gerçekliğe nesnel bakmaktan ziyade, belli kavramlar çerçevesinde bakmış, o kavramların dışına çıkamamıştır. Çalışması edebiyat sosyolojisine sınırlı bir katkıda bulunur ama özelde Edebiyat Sosyolojisinin, genelde ise Sanat Sosyolojisinin ilk habercisi olarak kabul görür. Hippolyte Taine de Staël'dan sonra benzer nitelikte bir çalışma yapar. 1863'de 'İngiliz Edebiyatı Tarihi' isimli kitabı yazar, ancak o da "Sanat yapıtları, toplumların belirli bir çevre ve zaman içindeki duygularını, düşüncelerini yansıtır" düşüncesinden yola çıkmıştır. Taine bu bağlamda Shakespeare, Swift, Milton, Byron gibi 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönemdeki İngiliz edebiyatçıları inceler. 'Eleştirme Denemeleri' adlı diğer bir kitabında, aynı yöntemi Racine, Balzac ve Stendhal'ın yapıtlarına uygular. Taine, 'Bilimcilik' akımının önemli bir temsilcisidir ve doğa bilimlerinin kurallarını, yöntemlerini insan ve toplum bilimlerine uygulamak yanlısıdır. "insan yapıtlarını birtakım olgular ve ürünler sayarak, bunların karakterlerini bulmak ve nedenlerini araştırmak, hepsi bu kadar" demektedir. Tarafsız gözlem ve açıklamayı amaçlar. Sosyal bilimlerle doğa bilimlerini yakınlaştırmaya çalışır. Ancak doğa-bilimlerinde bile bu kavramlar net değildir. Bu nedenle ciddi sorunlar oluşur. Bu yöntemsel sorunlardan dolayı G. Lanson yarım

Madame de Staël, *Edebiyata Dair*, Milli Eğitim Bakanlığı: 1952

yüzyıl sonra Taine'i şöyle eleştirmiştir: "Şiirsel dehanın analizinin şekerin analizi ile ortak tarafı sadece iki olgunun da, 'analiz' kelimesi ile adlandırılmasıdır." Taine'in toplumsal olguları fiziksel olgular gibi ele alması, yani pozitivist yaklaşımı çok eleştiri almıştır ve bu yaklaşımdan dolayı sanat sosyolojisinin gelişimi gecikmiştir ama diğer yandan da Robert Escarpit'in belirttiği gibi Taine'den bu yana dış ve sosyal koşulların sanat eserini, sanatçıyı etkileyişi gerçeği göz ardı edilemez olmuştur (Soykan; 1984b, 20-22).

Taine sanatçıları, tarzlarını ve yapıtlarını açıklayabilmek için onları kendi "muhit"lerinde inceleme yönünde bir tarz geliştirir. Politik ve doğal çevreye ilişkin açıklamaları ile Winckelmann'ın ötesine geçer. Olası sosyo-kültürel etkilerin daha geniş bir dizisini sunar. 'Sanatçı Okulu ya da Ailesi', 'Diğer grup', 'zevkler', 'ilgiler' 'entelektüel koşullar' gibi kavramlar kullanır. "Bir toplumun sosyal ve entelektüel durumu, sanatçıların standardıdır; sanatçılar yalıtılmış insanlar olarak yaşayamazlar" demektedir. Taine'in yazıları, sanat tarihi ve sanat sosyolojisinin en analitik bileşenlerini içerdikleri için, tüm eleştirilerin yanında, önemli çalışmalardır (Tanner; 2003:8).

Marx ve Engels'in sanat hakkındaki düşünceleri, tarihsel-maddeci görüşe dayanır ancak bu görüşler, sanat-toplum ilişkisini kuşatan, bütünlüklü bir kuram şeklinde değil, değişik yapıtların içine dağılmış düşünceler şeklindedir. G. V. Plekhanov 20. yüzyılın başında 'Sanat ve Toplum' adlı kitabı ile Marksist sanat kuramını* geliştirir. Plekhanov'a göre "her ideoloji -sanatla edebiyat da girer buna- belli bir toplumun" ya da sınıfın ruhsal durum ve eğilimlerini belirtir. Yani Plekhanov toplum ile sanat arasında doğrudan bir ilişki görür. Bu ise oldukça sınırlandırıcı bir durum yaratır ve pek çok noktayı dışarıda bırakır. Soykan'ın dediği gibi yapıt ile toplum arasında bağıntılar, etkilenmeler vardır ama sanat yapıtını "ayna" -

* Marksist sanat kuramları konusunda derli toplu bir çalışma için bakınız: Murat Belge, *Marksist Estetik*, BFS Yay.: İstanbul, 1989

Mimesis (Yansıtma) kuramı kökenli- gibi ele almak, artık naiv ve yetersiz bir yaklaşımdır. Sanat eserindeki toplumsal yansımalar doğrudan değil, dolaylı ve karmaşıklaşmış yansımalar ve artık yalnızca toplumsal değil, sanatsal gerçekliklerdir. Georg Lukacs çok önemli bir diğer sanat kuramcısıdır. Lukacs da Mimesis'i temel alır ama Plekhanov kadar katı değildir. Hatta Mimesis kuramını geliştirerek, günlük yaşamda, sanatta ve bilimde olmak üzere üç tür kategori olarak düşünür. Özellikle modern dönemi salt mimesisci olarak açıklamasından dolayı eleştirilir. Mimesis kuramı marksist düşünürlerin çoğunca savunulur. Toplumsal belirlenim çok ön plânda görüldüğü için sanatsal dünyanın diğer geniş ve çeşitli bağları, etkileşimleri, soyutlukları, özneliği, biçimselliği ister istemez göz ardı edilir. Soykan'a göre sanatın toplumsal gerçekliği yansıttığı görüşü, sanatsal gerçekliğe hiçbir şey katmaz. Çünkü sanatın böyle bir desteğe ihtiyacı yoktur. Sanat da kendine göre gerçekliği araştırır, kendi sanatsal-özel gerçekliğini oluşturur. Sanat belki toplum dışında varolamaz ama mutlak bir bağımlılık içersinde de değildir. Mutlak bağımlılık sanatı yok eden bir şeydir. Bu nedenle özerkliği onun varlık koşuludur. Sanat kendine özgü gerçekliği olan bir bütünlüktür. Platon'un Mimesis'i savunmasının nedeni, sanatın, devletin ve ideolojinin hizmetinde kullanılması, böylece muhalefet yapamaması, eleştirememesi, eleştirdiği anda toplumdan kovulması gerektiği yönündeki düşüncesidir. Yansıtmacı yaklaşımlar, asıl olarak yapıta odaklanırlar. Oysa sanat yapıtı, sanat olgusunun sadece tek bir yanındır. Sanat olgusunun her yanıla anlaşılabilmesi için, bütün öğelerinin çözülmesi gerekir ve diğer bilim dallarının da tanınması gerekir. Sanat psikolojisi, sanatın fizik bilimleri, sanat felsefesi vb. Yansıtmacı görüşler ise bunları göz ardı etme riskini taşırlar. Sanat sosyolojisinin yaklaşımı ise nesnellığe önem verdiği kadar düzenleyici de olabileceği yönündedir ancak bu düzenleyicilik toplum için istenebilir bir ide olmalıdır ki bu konu bilimin etik yanına denk dü-

şer. Bilimin temelleri ve önereceği ide'ler, insanlık açısından açıklanabilir, kabul edilebilir nitelikte olmalıdır (Soykan; 1984b, 22-23).

Nesnellik de bilim için çok önemli bir kavramdır ama biricik ilke olmamalıdır. Tek belirleyici olduğu zaman insani öğeyi ve değişkenlik öğesini dışarıda bırakır, göz ardı eder. İnsanı bilime kurban eder. Taine'in eleştirisi aldığı nokta burasıdır. Oysa bilim, öncelikle insanın daha iyi yaşamasını sağlamak için vardır ve bunu hiç unutmamalıdır.

Görüldüğü gibi tek yanlı olan her türlü öğreti, sanat için de bilim için de olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Marksist öğretilerin Toplumsal-Tarihsel koşullara yaptığı vurgu çok önemlidir. Sanat yapıtı toplumdan soyut, ölü bir oluşum değildir. Sanat Sosyolojisi bu sosyal dinamikleri her zaman göz önünde bulundurur. Ama sanatın öznel, ütopyan, düşücü, tekil, yaratıcı, gerçek dışı yanlarını unutmadan, bunları her an hatırlayarak yapar araştırmasını.

A. Akay'a göre Sanat ve Sosyoloji arasında *bağlar, köprüler, geçişler (ars-ligare)* vardır.* Örneğin Pierre Nora ve Mana Ozouf, anıtların tarihi belleğinden yola çıkarlar ve Fernand Braudel'i izleyerek belleğin yeniden oluşumunu tarih bilimi içinde açıklarlar. Burada sanat ve sosyoloji birlikteliği çok açıktır. Edward Said kültür ve emperyalizm arasındaki bağları ve sömürge pratiğinin romandan beslenişini, Terry Eagleton ideolojinin edebiyat tarafından şekillendirilişini açıklamışlar; Foucault Velasquez konusunda, Deleuze ve Guattari de Kafka ve Antonin Artaud konusunda incelemeler yapmıştır. Fernand Braudel'in 'Kapitalizm ve Maddi Uygarlık' adlı çalışması, Annales Ekolünün ekonomik ağırlıklı zihniyet açıklamaları, tarih bilimi için önemli adımlar olmuştur. Sanat ve Sosyoloji bu örneklerde de görüldüğü gibi, ayrı ama sürekli bağlantı halindedir ve Akay buna '*ayrışık birliktelik*' der. Sanat, Sosyoloji, Siyaset, Felsefe "*geçişlerle*" birlikte işlevsellik kazanır. Bu geçişler, kıvrımlar ve

* Ama bu disiplinlerarası bir ilişki değil, disiplinler-aşın bir süreçtir, çünkü 'göçebe' bir bilgi söz konusudur der (Akay; 1999, 7, 25).

katlanmalar zaman zaman dışarı doğru da sızar. Karışıklıklara ulaşan, ayrışık bütünlükler meydana gelir. “Sanat ve felsefe gibi sosyoloji ve sanat da birbirlerine bağlıdırlar. Biri diğerine hareket ve umut verir. Simmelci bir sosyolojide de bunu görmekteyiz.” Buradaki sosyoloji kendini adeta bir sanat türü gibi sunar. (Akay; 1999, 7-12)

Sanat Tarihi üzerine

Sanat sosyolojisinin sorunlarının genel olarak ele alındığı bu yazıda Sanat Sosyolojisi ile Sanat Tarihi arasında bazı farklar ve açıklıklar olduğu gerçeğine değinilmesi gerekir. Bu farklar, biraz Sosyoloji ile Resmi Tarihçilik arasındaki farklara benzetilebilir.

Sosyoloji de Sanat Tarihi de, modern üniversitelerde kurumsallaşmış akademik disiplinlerdi. Çalışmak için her ikisi de özgür bir temele sahipti. Sanat üzerine olan çalışmaların sosyolojik niteliğinde marjinalite arttıkça, Sanat Tarihçileri kendi disiplinlerini yeniden tanımlamak istediler. Ve sosyologlar da, sanatı incelemeye yönelik yeni analiz yöntemleri geliştirdiler ki, bunlar, sanat tarihçilerinin içe odaklı ilgilerinin yerine, dış/sosyal koşullara ilgiyi artırma amaçlıydı (Tanner; 2003, 2).

Pierre Bourdieu, sanatın ve sosyolojinin iyi geçinememesinde sanat ve sanatçıları olduğu kadar sosyoloji ve sosyologları da kusurlu bulur. Sanat ve sanatçılar aşırı hassasiyetleri ve her şeye alerjileri oluşları ile, sosyologlar da saldırganlıkları nedeniyle kusurludurlar. Sosyolog, sanattaki büyüğü bozar; skandalın kaynağını bulmak, anlamak ve açıklamak ister. Uyandırır ve göz açar. Bazen bir kelimeye indirger, kabalaşır aynı şeye ulaşarak –sosyal olana- kutsal sanatın elinden çalar. O öyle biridir ki, tarihten kralları kovup atan Voltaire gibi, Sanat Tarihinden sanatçıları kovup atmaktır. Sosyoloji, kültürel üretimin değil, asıl olarak kültürel tüketimin hesabını verir. Kültürel ürünlerin sosyolojisinin en genel hesapları, bu belirtiyi kabul eder. Bu çok açıkça sosyal bir olgudur. Sanat yapıtları özel, kutsal bir alanda korunan, çalışılması için ayrıcalıklı bir eğitime

ihtiyaç duyan, yaratmamış ‘yaratıcısı’ olan, müşterileri sosyolojiye kayıtsız hale gelmiş, entelektüel ve sanatsal hayat üzerinde özellikle ekonomik etmenlerin hep yeniden baskı kurduğu, sosyal bir alandır. Araştırma, kültürel pratiklerin -müzeleri, tiyatroları, konserleri ziyaret ...vb.- ve üretimin en özel özelliğini, yani değer-in-üretimini açıklamayı amaçlar ki bu, üretici ve müşteri alanları dikkate alınmaksızın açıklanamaz (Tanner; 2003, 96). Sanat Tarihçiliği içinde yeterince incelenemez.

1980’li yıllar da, sanat tarihi-estetik-sanat sosyolojisi arasındaki bağları sorgulayan, bu üç kavramın her birine ait sınırları belirlemeye çalışan tartışmaların yoğunlaştığı yıllardır. Asıl olarak amaç, sanat tarihinin işlevini yeniden ele almaktır. Sanat tarihinin sanat eserlerini değerlendirmede yeterli olanakları sağlamadığı ve bazı kısıtlamalarla çalışmakta olduğu düşünülmektedir. Sanat tarihçiliğinin aşılabilmesi ve sanat yapıtlarının yeni, farklı bakış açılarıyla değerlendirilebilmesi, bunun için de yeni kavram ve yaklaşımların oluşması gerekmektedir. “Bu yeni yaklaşım sanat tarihinin yerine sanat sosyolojisinin ikame edilmesiyle, en azından ikisinin kesiştiği ortak noktanın bulunmasıyla elde edilebilirdi” (Kahraman; 2002, 90). Hadjinikolaou’ya göre sanat sosyolojisi bugünkü bulunduğu yerden daha ileri götürülmelidir, bu da ancak sanat tarihinin kökten bir eleştirisi ile olası olabilir. Hadjinikolaou, sanat tarihçiliğini en çok “biçimci” olmakla, içerikleri göz ardı etmekle eleştirmektedir (Kahraman; 2002, 91-92). Ona göre sanat tarihi, hiçbir zaman bir sanatçının neden öyle çalıştığını, o tip eserler verdiğini sorgulamaz, araştırmaz; bu konu daha çok Sanat Sosyolojisinin alanına girer (Hadjinicolaou; 1987, 45).

Özellikle sanatın etkinliği konusu değerlendirildiğinde, sanatın tarihine ve bugününe ilişkin araştırmaların sosyolojik bir temelden

* Bu konudaki tartışmalarda sık adı geçen bir kaynak için Janet Wolff’un *Sanatın Toplumsal Üretimi* adlı kitabına da bakılabilir.

yola çıkmalarının ne denli önemli olduğu anlaşılabilir. Çünkü Sanat Tarihi'ne bakıldığında sanat eserlerini tanıtmakla yetinmek oldukça biçimsel kalmaktadır. Bu durumda eserlerin "neden ve hangi ölçüde etkin oldukları ya da olmadıkları sorularına" yeterli yanıt bulunmamaktadır. Sanat sosyolojisi bu noktada çözümleyici olabilir (Cemal; 2000, 73 ve 44-53). Ayrıca sanat sosyolojisi sanat tarihinden farklı olarak Sanat Eserinin ve Sanatçının Niçin ve Nasıl o dönemde, o toplumda ortaya çıktığını sorgular. Sanat tarihi de sanat sosyolojisi de birbirinden ayrı uzmanlaşma alanları olarak çalışsalar da doğru olan yine ikisinin de karşılıklı birbirinden yararlanması, birbirini beslemesi ve bu yolla sanata ilişkin belki de ortak çıkarımlara gitmeleridir.

Günümüzdeki Durum

Akay'a göre 1980-90'lı yıllarda başka bir bireşim ortaya çıkar: Sanat-Sosyoloji-Felsefe arasındaki artan ilişkiler. Bu alandaki en önemli örnek Yapısalcılıkla başlamakta, bundan sonra ivme kazanmaktadır. Claude Lévi Strauss, yabanların el sanatları ve masklarıyla, sosyal ve mitolojik konularını kıyaslar. Yine Strauss 'Yapısal Antropoloji' adlı kitabında Çin, Sibiry, Kuzey Batı Amerika, Güney Batı Amerika ve Yeni Zelanda yerlilerinin sanatları arasında 'psikolojik' ve 'yapısal' benzerlikler bulurken, sanatların toplumsal organizasyona denk düştüğünü belirtir. "Motifler ve temalar statüsel farkları, asillik ayrıcalıklarını ve prestij derecelerini ifade etmeye çalışmaktadır" der. Bunlar, hiyerarşik toplumlardır. Dekoratif sanatlar, bu hiyerarşik dereceleri "tercüme etmekte ve olumlamaktadır." Caduveo yerlileri dövmeye tutkundur. Strauss'a göre sanatçının yüze çizdiğini kağıda da çizmesi temsiliyetin ikili olmasına benzemektedir. Bu ikilik sadece sanatsal bir değer değil, aynı zamanda biyolojik birey ile o bireyin sosyal alandaki sembolik resmidir. Strauss, bu duruma da denk düşen şu cümleyi kullanır: "Estetik, sosyal organizasyon ve ruhsal yaşam, 'yapısal' olarak birbirlerine bağlıdır." Örneğin masklar,

"sembolden anlama, büyüelden normale, doğaüstünden sosyale geçiş alanlarını belirler." Masklar sakladıkları gibi açığa da çıkarırlar (demasquer) (Akay; 1999, 20-21).

1980-90'lı yıllarda filozofların Sergi Yapımcılığına yöneldiklerini görürüz. Jacques Derrida'nın 'Körün Bellekleri' (Otoportreler ve Diğer Yıkımlar) adlı sergisi, 'Parti Pris' (Taking Side) Taraf Olma adlı yeni bir dizinin ilk sergilerinden biriydi. Amerika'da küratörlerin Julia Kristeva'nın 'İğrençliğin Kudretleri' adlı kitabından hareketle 'Amerika Sanatında İtki ve Arzu' (İğrençliğin Sanatı) adıyla düzenledikleri sergi başka bir örnektir. Bu sergide Amerikan 20. yüzyıl sanatından örneklerle, sosyolojik, siyasi ve psikanalitik bir yaklaşımla 'iğrenç' sanatın anlamı sorgulanır. Hatta 80'lerden sonra tutuculaşan Amerikan toplumu sarsılmak istenir. 1950'lere baktığımızda Robert Rauschenberg, Jasper Johns ve Turombly gibi sanatçıların zenci duyarlılığı ile eşcinsellik konularını işlediklerini, gay-lesbien etkinlikleriyle sosyolojik yakınlıklar kurulduğunu görürüz. Dışkı ve kan ile yapılan 'Body Art', malzemelerinin çıkış noktası olarak alınmaktadır. 1950'ler sonu, 60'lar başında bazı sanatçılar toplumsal arılık'a (purity) karşı tavır aldılar. Bunlar Beat müzisyenlerini, hatta sosyolog-düşünür H. Marcuse'u bile etkilediler. 'Soyut resmin anlığını' eleştiriyor, arı-olmayan farklı bir sanat geliştirmek istiyorlardı. 1970'lerde Deleuze ve Guattari'nin 'Kapitalizm ve Şizofreni'si (I-Anti-Oidipus), A. Artaud'nun 'organsız beden' kavramından yola çıkıyor, sanatçı-filozof etkileşimi ve geçişliliği dikkat çekici bir düzeye ulaşıyordu. (Akay; 1999, 22-23)

Sosyolojinin kurucuları A. Comte ve E. Durkheim, sanat sosyolojisine ilgi göstermemişlerdir. Sorokin ise, yakınlık göstermiş ama çeşitli sanat dallarını, bazı soyut kültür kalıplarına uyarlamaya çalışmıştır. Ancak ilerleyen süreçte Sanat sosyolojisi niteliğinde diyebileceğimiz kuramsal ve görgül-deneysel nitelikli çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Bunların bazılarını anarsak:

- Yazarlığın toplumsal temeli (Laurenson, 1969),
- edebiyat yapıtının üretim ve dağıtım sosyolojisi (Escarpit: 1968),
- ilkel toplumlarda edebiyat (Radin: 1960; Leach: 1967),
- edebiyattaki çeşitli ifadelerle toplumsal değişmeler arasındaki akrabalık (Albrecht: 1954 ve 1956),
- edebiyat ve topluma tarihsel açıdan yaklaşım (L. Goldmann: 1964, Altick: 1957, Lowenthal: 1967, Watt: 1967, Webb: 1955),
- ilkel sanatın araştırılması (Smith: 1961, Wingert: 1962), -
- çeşitli tarihsel dönemlerde sanat (Antal: 1947),
- sanatçıların toplumsal arka plânı (Pelles: 1963),
- sınıf ve estetik beğeni bağıntısı (Rovalis: 1965)
- ve daha çok toplumda sanatın genel sorunları üzerine araştırmalar yapan John Berger, Ernst Fischer, Francastel, Arnold Hauser, Herbert Read'in çalışmaları (Soykan: 1989b, 23).

Bunlar dışında günümüzde kitapları hayli önemli olan, Ernst H. Gombrich, Norbert Lynton, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Raymond Williams, Terry Eagleton doğrudan ya da dolaylı da olsa akla gelen isimlerdir.

1960'dan bu yana sosyal bilimlerle sanat arasındaki geçişler giderek daha somutlaşır. Daha öncesinde de tabii ki sanat, felsefe, antropoloji ve sosyoloji arasında ilişkiler vardır. Claude Levi Strauss'un 'Hüzünlü Dönenceler'i yapısalcılığa başlangıç kitabı olarak anılabilir. Ayrıca Foucault'nun Manet çalışması ve Rene Magritte için yazdığı 'Bu Bir Pipo Değildir'; George Bataille'in 'Manet' kitabı; Deleuze'un ressam Francis Bacon üzerine olan kitabı; edebiyatçı Philippe Sollers'in ressamlar üzerine yaptığı incelemeler, filozof Michel Serres'in Carpaccio üzerine yazdığı kitap, sosyolog Michel Maffesoli'nin etik ve estetiği birlikte ele almaları, Pierre Bourdieu'

nun incelemeleri ve söyleşileri, sanat - sosyal bilimlerle ilişkilerinin somut örnekleridir (Akay; 1996, 7).

Türkiye'den örneklere bakarsak, Hilmi Ziya Ülken, felsefe ve sosyolojide önemli çalışmaları olan bir sosyologdur. Ülken aynı zamanda sanat üzerine yazılar yazar, resim yapar ve sergiler açar. 1944'te İTÜ Mimarlık Bölümü Sanat Tarihi profesörü olmuştur. İkinci örneğimiz olan Sabri Ülgener, Osmanlı el sanatlarındaki çöküşü incelerken, bunu, iktisadi terimlerden çok, zihniyet değişikliği ile açıklar. Bu değişikliği sufilikte, Divan Edebiyatının beyitlerinde aramıştır. 1990' lara baktığımızda 'Kavramsal' Sergilerde sanatçıların siyasal ve sosyal konulara ağırlık verdiklerini görürüz. 'Anı Bellek 1 ve 2, 1992 İstanbul Bienali'; 'İstanbul Sergisi, 1992 Taksim'; 'Devlet - Sefalet - Şiddet, 1995 İstanbul Bienali'; 'Azınlık Sergisi, 1996 Mağosa Kıbrıs'; 'Göç ve Feminizm, 1996 Shedhalle'; 'Karanfilköy Projesi, 1997 İstanbul Bienali', Genç Etkinlik I (Sınırlar ve Ötesi), Genç Etkinlik II (Yersiz Yurdsuzlaşma), 'Öteki' Sergisi. Bunlar ve benzerleri, Sanat ve Sosyoloji birlikteliğini ele alan düzenlemeler olmuştur (Akay; 1999, 23-24 ve Akay; 1996, 7).

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi Sanat ve Sosyolojinin ilişkisi giderek artmakta, Sosyoloji Sanat'ı incelerken ona pek çok kavramı edinlemede, sanatın zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Sanat, bir bilim alanı değil, gerçekçi ya da gerçeküstü de çalışabilen bir yaratım alanı, bir iletişim evrenidir. Kurallarla var olamaz, soluk alamaz, kurallar onu öldürür. Bu nedenle özerklik ve öznellik arayışından hiç vazgeçmez.

Sosyoloji ise bir bilim alanı olduğu için belli yöntemlerle, belli kavramlarla ve yaklaşımlarla çalışmak, bunları incelediği alana uygulamak ve bilginin arayışını sürdürmek durumundadır. Bu iki farklı alanın bir araya geldiği Sanat-Sosyolojisi bu nedenle bazı sorunlar yaşayan bir alandır. Bu yazıda bu sorunlara değinilmeye çalışılmıştır.

Ancak varolan tüm sorunlara rağmen özellikle günümüzde Sanat ve Sosyoloji arasında önemli bağlar, köprüler vardır ve birbirlerini sürekli etkilemektedirler. 'Soyut Kavramlar', Sanatın ve Sosyolojinin yoğun şekilde faydalandıkları ortak alanlardan biridir. Çünkü sanatın ve sanatçının toplumla olan bağları birbiri ile iç içe geçmiş bir ilişkiler yumağını andırmaktadır. Ancak her ikisi de birbirini doğrudan belirleyip tek yönlü olarak yönlendiremez. Ortak ilişkilerde sanatçılar da sanat sosyologları da, birbirinin özgürlüğüne/özerkliğine ve özgünlüğüne zarar vermemeleri gerektiğini bilir, birbirlerine yakınlaşabilirler ama biri diğerinin içinde yok olup, eriyip gitmez. Sanatçı, sosyolojik verilerden etkilenebilir, yaptında bu bilgilerden faydalanabilir ya da onlara karşı çıkabilir. Onlara yönelik olarak birçok duyarlılıklar taşır ve bu duyarlık onun sanatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilir. Bilim adamı da elbette müzikten, edebiyattan, sinemadan mimariden yani sanatın her tür formundan etkilenebilir. Ama sosyolojik bakış açısı, sanatın toplumsal koşullardan mutlak ve tüm olarak etkilendiğini açıklama gayreti olamaz. Toplumun belirleyiciliğinin izlerini süren bir süreklilik olamaz. Sosyolog bu eğilime karşı uyanık olmalıdır. Sanatın toplumsal koşullardan ne derecede, ne yönde, ne içerikte ve nasıl etkilendiğini çözümlenecek bir bakış açısı olabilir. Bireysellik, yaratıcılık, özgünlük, eleştirelilik, yetenek, ilham ve duyarlılık, sanatçının tek başına eseri yaratmasındaki etmenlerden bazılarıdır. Toplumsallık bunlara eklenebilir; sanatta tek başına belirleyici bir faktör olarak ele alınmaz. Aksi, oldukça tutucu, kısıtlayıcı ve pragmatist bir yaklaşım olur. Çünkü sanat toplumun doğrudan yansıması ya da tezahürü değil; ondan dolaylı olarak etkilenen bir insanal faaliyet, bir duyarlılık alanıdır.

Her toplum ve tarihsel sürecin sanatçısı kendine özgüdür. Bu nedenle Primitif dönemde bir Van Gogh yetişmez, Gotik çağda bir Marcel Duchamp çıkmaz ya da Bizans ikonografik sanatında bir Salvador Dali görülemezdi. Ancak sanatın bu toplumsal ve tarihsel

belirlenmişliğinin yanında bireysel potansiyel/yetenek ve psikolojik etmenler de her zaman kendini hissettirir ve zaman zaman da öne geçer. Bu sürekli değişkenlik halidir ki sanat üzerine bilimsel çalışma yapmayı zorlaştırır. Örneğin 'yalnızlık' sanatta belirleyiciliği kendini her zaman hissettiren bir olgudur. Özellikle burjuva toplumlarda sanatçı hep yalnızlık'tan söz eder. Çünkü onu koruyan soylular, kilise ya da hamiler geçmişte kalmıştır. Sanatçı modern toplumda giderek toplum dışı, garip, lânetli, tuhaf bir varlığa dönüşmüştür. Kollektif icra edilen ve üretilen sanatların çoğu neredeyse yok olup gitmiştir: Türküler, maniler, masallar, şiirler, koçaklama vb. Sanatçı artık çalışması ile baş başadır ama aynı zamanda yaratıcılığını besleyecek bir yalnızlık şansını da kaybetmiştir. Basımevinin ve teknolojinin gelişmesi sanatçı ile alımlayıcıyı birbirinden daha da uzaklaştırmış, koparmıştır. Ama bu aynı zamanda bağımlılığı baskın gelen bir uzaklıktır.

Burjuva toplumunda sanatçının isyanı da oldukça sınırlı ve kendine özgüdür. Genellikle anlaşılmadığını, yanlış anlaşıldığını ya da kendisiyle ilgilenilmediğini hisseder. Ona gösterilecek en önemli, en anlamlı ilgi, kitle iletişim araçlarının ilgisi gibidir. Bu bir noktadan sonra da doğrudur çünkü kitle iletişim araçlarını karşısına alarak, onların ilgisini çekmeden, onlarda yer almadan yapılacak sanat, sanat muamelesi bile görmemektedir. Bu ortamda öznellik, özerklik, bağımlılık kavramları karmakarışık bir içerik ve biçime bürünmüş bulunmaktadır.

Yani sanat-toplum ilişkisi, incelikleri olan, geniş soluklu araştırmaları gerektiren, çetrefilli bir yapıya dönüşmüş bulunan, bu nedenle sürekli tartışılan bir konudur. Bu yazının konusu da, sözünü ettiğimiz sorunları inceleyen Sanat Sosyolojisi ile Sanat dünyası arasındaki etkileşimler, bağlar, ilişki biçimleri ve yaklaşımlar olarak nitelendirilebilir.

Sanat ve Sosyoloji, farklı olmalarına rağmen birbirini dışladıkları gibi özellikle sosyoloji için sanat vazgeçilmezliğini korumak-

ta, böyle olması sayesinde ki sanat bireysel yaratıcılıktan sürekli beslenirken -bu karmaşıklaşmış süreçte sanat tarihçiliğinden farklı olarak- sosyolojik çözümlenmelerin varlığı sayesinde 'anlaşılmazlık' sorunu bir nebze olsun çözümlenmektedir, çözümlenebilir.

Bu konuya ilişkin olarak kısaca andığımız sosyoloji içinde gelişmiş olan üç temel yaklaşım -işlevselci, çatışmacı, yorumsamacı- sanat sosyolojisi çalışmalarına da yansır ve her biri sanatın toplumsal konumunu değişik perspektiflerden yorumlar. Sosyolog W. Mills'in geliştirdiği 'Sosyolojik İmgelem' kavramı sağladığı esneklikle bu bağların açıklanmasına katkıda bulunabilir. Eleştirel Kuram'ın, Pierre Bourdieu'nun, John Berger'in, Arnold Hauser'in çözümlenmeleri, özellikle son dönem gelişmelerini açıklama yönünde oldukça tutarlı ve isabetli bir zemin sunmaktadır -bkz.: Marcuse'nin, Adorno'nun, Benjamin'in yorumları-. Eleştirel Kuram son yıllarda tekrar tekrar gündeme gelmekte, birçok ülkede çalışmaları farklı dillere çevrilmekte, sürekli gündemde bulunmaktadır.

Ancak akademilerde yapılan Sosyoloji esaslı çalışmalar arasında, sanat-sosyolojisine ilişkin olanların oranının sayıca çok az olduğu, bilinen bir gerçekliktir. Bu durum uzmanlaşmış sosyolojiler için de geçerlidir. -müzik, resim, heykel sosyolojileri ... vb.- Diğer taraftan ise akademiler dışında, sanat sosyolojisi içerikli pek çok değerli çalışma yapılmaktadır. Sanat ve toplum arasındaki etkileşim devam ettiği için, bu alandaki çalışmalara her zaman ihtiyaç vardır. Eleştirel Kuram'ın sanata atfettiği "eleştirel olma" ve "son alan" olma gibi çok önemli misyonlar, aynı zamanda sanat-sosyolojisi içerikli çalışmaların sürdürülmesinin önemine de gönderme yapar. Bu konuda dikkat edilecek kritik noktalardan biri, toplumsal-psikolojik-felsefi-tarihsel-kültürel-iletişimsel nitelikli interdisipliner çalışmalar yapmak, bir diğeri de sanatın ve sanatçının mutlak-bağımlı olmadıklarını unutmuyarak onların öznelliğine farkındalıkla yaklaşmak olabilir.

Bu alan, sanatın zenginliğinden ve organikliğinden dolayı ve ondan beslenerek, çok dinamik ve çeşitli konuları içinde barındırmakta, bilime de aynı zenginliği yansıtma potansiyelini ve umudunu taşımaktadır. Böyle olduğu için, Adorno, Marcuse, Benjamin, Kültürel Çalışmalar, Pierre Bourdieu, Douglas Kellner, Steven Best, David Harvey, Raymond Williams, Terry Eagleton, Postmodernistler, Postyapısalcılar, John Berger, Milan Kundera ve daha pek çok düşünür için de vazgeçilmez bir alan durumundadır.

SANAT SOSYOLOJİSİ NİTELİKLİ BAZI İNGİLİZCE KAYNAKLAR

- Adorno, T. W. (1973) **Philosophy of Modern Music** (W. Blomster, Trans.) Seabury:NewYork
- _____ (1945) "Theses upon Art and Religion Today" (677-682) **Kenyon Review, N. 7**
- _____ (1972) "Theses on the Sociology of Art" **Working Papers in Cultural Studies**
- Agger, B. (1992) **Cultural Studies as Critical Theory**, Washington, DC: Falmer Press. 2:121-8
- Alexander, V.D. (1996) **Museums and Money: The Impact of Funding on Exhibitions, Scholarship and Management**, Bloomington, Ind., Indiana University Press,
- Antal, F. (1948) **Florentine Painting and its Social Background**, London, Routledge
- Bergesen, A.(1984) "The Semantic Equation: A Theory of the Social Origins of Art Styles" **Sociological Theory 2**: 187-221. 13
- Blau, J. (1988) "Study of the arts: A reappraisal" (269-92) **Annual Review of Sociology, N. 14**
- Bourdieu, P. (1977) **Outline of a Theory of Practice**, Cambridge, NY: Cambridge University Press
- _____ (1984) **Distinction**, Cambridge: Harvard University Press
- _____ (1987) **Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste**, Boston, MA: Harvard University Press
- _____ (1989) "Social Space and Symbolic Power" (14-25) **Sociological Theory, N. 7**

_____ (1991) **Language and Symbolic Power**, Cambridge, MA: Harvard University Press

_____ (1993) **The Field of Cultural Production: Essays on Art and Leisure**, NY: Columbia University Press

Bowler, Anne. (1994) "Methodological dilemmas in the sociology of art" (247-266) in Diana Crane, ed. **The Sociology of Culture**, Oxford: Blackwell Publishers

Colomy, P. (2005) "Three Sociological Perspectives" (32-42) in R. Matson (ed.). **The Spirit of Sociology**, Boston, MA: Allyn and Bacon

Crane D. (1987) **The transformation of the avant-garde: the New York art world 1940-1985**, University of Chicago Press: Chicago

Duvignard, Jean (1972) **The Sociology of Art**, NY: Harper & Row Publishers

Edelman, M. (1964) **The Symbolic Uses of Politics**, Urbana, Ill: University of Illinois Press

Filer, Randall (1990) "Arts and academe: the effect of education on the earnings of artists" (15-38) **Journal of Cultural Economics**, N. 14

_____ (1989) "The economic condition of artists in America" Douglas V. Shaw, William Hendon and Virginai Lee Owen, eds. **Cultural Economics '88: An American Perspective**, Akron: Assoc. for Cultural Economics

Finney, Henry C. (1993) "Mediating claims to artistry: Social stratification in a local arts community." **Sociological Forum** 8:3:403-431

Geertz, C. (1983) **Art as a Cultural System**. In C. Geertz (Ed.), *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (Third ed.). New York: Basic Books: New York

Goss, E. (1986) "Social construction of historical events through public dramas." (179-200) **Symbolic Interaction**, N. 9

Habermas, J. (1984) **The Theory of Communicative Action, Vol. 1, Reason and the Rationalization of Society**, Boston: Beacon Press

Hall, John and Mary Jo Neitz. (1993) **Culture: Sociological Perspectives**, New Jersey: Prentice Hall

Hauser, Arnold (1958) **The Philosophy of Art History**, Northwestern University Press

Held, D. (1980) **Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas**, Berkeley and Los Angeles: University of California Press

Heller, Nancy (1987) **Women Artists; An Illustrated History**, New York: Abbeville Press

Horkheimer, M. (1972) "Art and Mass Culture" from **Critical Theory: Selected Essays**, NY: The Seabury Press

Jasper, J. (1997) **The Art of Moral Protest: Culture, Biography, and Creativity in Social Movements**. Chicago and London: University of Chicago Press.

Kiralyfalvi, B. (1975) **The Aesthetics of Gyorgy Lukacs**, NJ: Princeton University Press

Lukacs, G. 1923 (1968) **History and Class Consciousness**, Cambridge: MIT Press.

Marcuse, H. (1964) **One Dimensional Man**, Boston: Beacon Press

_____ (1972) "Art and Revolution" from **Counter-Revolution and Revolt**, Boston: Beacon Press

_____ (1978) **The Aesthetic Dimension: Toward a Critique of Marxist Aesthetics**, Boston: Beacon Press

Mayo, J. M. (1978) "Propaganda with design: Environmental Dramaturgy in the political Rally" (24-27) **Journal of Architectural Education**, N. 32

Mills, C. W. (1939) "Language, Logic, and Culture" (670-680) **American Sociological Review**, N. 4

Mukerjee, R. (1954) **The Social Functions of Art**, Philosophical Library Inc.

Paul, J. (2003) **Collective and Collective Memories: The Construction and Maintenance of Chickasaw Identity**, PhD Diss. Stillwater: Oklahoma State University

Paul, J. and M. Birzer (2004) "Images of power: An analysis of the militarization of police uniforms and messages of service" (121-128) **Free Inquiry in Creative Sociology**, N. 32

- Parker, Rozsika and Griselda Pollack (1981) **Old Mistresses: Women, Art, and Ideology**, New York: Pantheon
- Pevsner, Nikolaus (1940) **Academies of Art Past and Present**, London: Cambridge Univ. Press
- Sniderman, P. M., & Tetlock, P. E. (1986) *Symbolic racism: Problems of motive attribution in political analysis*: (129-150) **Journal of Social Issues**, N. 42
- Thalasinis, A. (1988) **Theories in the Sociology of Art: A Study of Early 20th Century Art Movements and Social Change**, PhD Diss. Madison: University of Wisconsin-Madison
- Wassal, G. and N. Alper (1985) "Occupational characteristics of artists: a statistical analysis" (13-34) **Journal of Cultural Economics**, N. 9
- Welsh, J.F. (1985) "Dramaturgy and Political Mystification: Political Life in the United States" (2-28) **Mid-American Review of Sociology**, N. 10
- Zolberg, V. (1990) **Constructing a Sociology of the Arts**, Cambridge: Cambridge Univ. Press.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor (2007) **Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi**, Çev.: Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim Yayınları: İstanbul
- Adorno, Theodor (1997) **Minima Moralia**, Çev.: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları: İstanbul
- Akay, Ali (1999) **Sanatın Sosyolojik Gözü**, Bağlam Yayınları: İstanbul
- Akay, Ali (2001) **Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali**, Bağlam Yayınları: İstanbul
- Akay, Ali (1996) **Kıvrımlar**, Bağlam Yayınları: İstanbul
- Akman, Kubilay (Kasım 2008) "Thirty Three Principles for a New Sociology of Art"
<http://www.euroartmagazine.com/new/?issue=1&page=1&content=60>
- Alexander, Victoria (2003) **Sociology of the Arts: Exploring Fine and Popular Forms**, Wiley-Blackwell Publishing: USA
- Batur, Afife; Günsel Renda, Uğur Tanyeli, Ali Akay, Zeynep İnankur (Yaz 2002) "Türkiye'de Sanat Tarihi Eğitimi ve Sorunları" (69-88) (Tartışma) **Sanat Dünyamız Dergisi**, S: 84
- Bauman, Zygmunt (2002) **Sosyolojik Düşünmek**, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Beasley Murray, Jon (Kasım 2008) "Pierre Bourdieu"
<http://faculty.arts.ubc.ca/ibmurray/research/bourdieu.htm>
- Belge, Murat (1989) **Marksist Estetik**, BFS Yayınları: İstanbul
- Benjamin, Walter (1993) **Pasajlar**, Çev.: Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Berger, John (1995) **Görme Biçimleri**, Çev.: Yurdanur Salman, Metis Yayınları: İstanbul
- Berger, John (1987) **Sanat ve Devrim**, Çev.: Bige Berker, V Yayınları: İstanbul
- Bertasio, Danila and Marchetti, Giorgio (Kasım 2008) "For A Sociology Of Art And Artists"
<http://www.uniurb.it/imes/essad/essad2.html>
- Beuys, Joseph; Jannis Kounallis, Anselm Kiefer, Enzo Cucchi, Jean Christophe Amman (Yaz 2000) "Bir Katedral İnşa Etmek" (Tartışma) Çev.: Ahmet Cemal **Sanat Dünyamız Dergisi**, S. 76'da Ek

- Baudelaire, Charles (2004) **Modern Hayatın Ressamı**, Çev.: Ali Berktaş, İletişim Yayınları: İstanbul
- Bourdieu, Pierre (1999) **Sanatın Kuralları**, Çev.: Necmettin Kâmil Sevil, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Bürger, Peter (2004) **Avangard Kuram**, Çev.: Erol Özbek, İletişim Yayınları: İstanbul
- Cemal, Ahmet (2000) **Sanat Üzerine Denemeler**, Can Yayınları: İstanbul
- Cowling, Maurice (28 Eylül 2005) "Raymond Williams in Retrospect", <http://www.newcriterion.com/archive/08>
- Çakır Aydın, Mukadder (2002) **Sanatta Eleştirelilik**, Beta Yayınları: İstanbul
- Çakır Aydın, Mukadder (Kasım 2007) "Sanatsal İletişimin Medyada Geçirdiği Değişim Süreci" adlı bildiri. Doğuş Üniversitesi'nde yapılan "**Medyada Sanat ve Estetik**" konulu Sempozyum: İstanbul
- Damish, Hubert – Elisabeth Lebovici (Bahar 2000) "Sanat Nasıl Tarih Yapar" (32-33) (Söyleşi) Çev.: Feridun Aksın, **Sanat Dünyamız Dergisi**, S. 75
- Duverger, Maurice (1986) **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev.: Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi: Ankara
- Eagleton, Terry (2004) **Kuramdan Sonra**, Çev.: Uygur Abacı, Literatür Yayınları: İstanbul
- Eagleton, Terry (Tarihi belirtilmemiş) **Estetiğin İdeolojisi**, Çev.: Bülent Gözkân, Hakkı Hünler, Türker Armaner vd., Doruk Yayınları: Ankara
- Fischer, Ernst (1990) **Sanatın Gerekliliği**, Çev.: Cevat Çapan, V Yayınları-İmge: İstanbul
- Foucault, Michel (25 Eylül 2005) "What is Author?" <http://foucault.info/documents>
- Giddens, Anthony (2000) **Sosyoloji**, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınları: Ankara
- Göker, Emrah (Kasım 2008) "Araştırma Tasarımı Açısından Pierre Bourdieu'nun Sanat Sosyolojisi" <http://www.karsi.com/bourdieu/emrahgoker.pdf>
- Gulbenkian Komisyonu (2000) **Sosyal Bilimleri Açın**, Çev.: Şirin Tekeli, Metis Yayınları: İstanbul

- Hadjinicolaou, Nicos (1987) **Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi**, Çev.: M. Halim Spatar, Kaynak Yayınları: İstanbul
- Harvey, David (1996) **Postmodernliğin Durumu**, Çev.: Sungur Savran, Metis Yayınları: İstanbul
- Jay, Martin (1982) **Diyalettik İmgelem**, Çev.: Ünsal Oskay, Ara Yayınları: İstanbul
- Kahraman, Hasan Bülent (2002) **Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri**, Everest Yayınları: İstanbul
- Lequenne, Michel (2000) **Marksizm ve Estetik**, Çev.: Erhan Bener, Yiğit Bener, Aslı Aydın, Yazın Yayıncılık: İstanbul
- Marcuse, Herbert (1997) **Estetik Boyut**, Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları: İstanbul
- (1998) **Karşı Devrim ve Başkaldırı**, Çev.: Gürol Koca, Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Menestrier, Claude Francois (Bahar 2000) "İmgeler Felsefesi" (39-40) Çev.: Kemal Atakay, **Sanat Dünyamız Dergisi**, S. 75
- Mills, C. Wright (1979) **Toplumbilimsel Düşün**, Çev.: Ünsal Oskay, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara
- Ozankaya, Özer (1977) **Toplumbilime Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 403: Ankara
- Özkaya, Serkan (2000) **Sanatta Deha ve Yaratıcılık**, Pan Yayıncılık: İstanbul
- Paul, John (2005) "Art as Weltanschauung: An Overview of Theory in the Sociology of Art" http://www.sociology.org/content/2005/tier2/the_sociology_of_art.pdf?PHPSES
- Read, Herbert (1974) **Sanatın Anlamı**, Çev.: Güven İnal, Nuşin Asgari, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul
- Rilke, Rainer Maria (2000) **Sanat Üstüne**, Çev.: Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi: İstanbul
- Schiller, Friedrich von (1990) **İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup**, Çev.: Melâhat Özgü, Milli Eğitim Bakanlığının Basımevi: İstanbul
- Shiner, Larry (2004) **Sanatın İcadı, Bir Kültür Tarihi**, Çev.: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları: İstanbul

- Smith, Philip (2005) **Kültürel Kuram**, Çev.: Selime Güzelsan, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları: İstanbul
- Sontag, Susan (1991) **Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş**, Çev.: Yurdanur Salman, Müge Gürsoy, Metis Yayınları: İstanbul
- Soykan, Ömer Naci (1984a) "Sanat Sosyolojisinin Temellendirilmesine İlişkin Bir Deneme" (42-43) **Çağdaş Eleştiri Dergisi**, Yıl: 3, S. 8
- Soykan, Ömer Naci (1984b) "Sanat Sosyolojisinin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu" (20-23) **Çağdaş Eleştiri Dergisi**, S. 10
- Tanner, Jeremy (2003) **The Sociology of Art: A Reader**, Routledge: NewYork
- Ulusoy, Demet (1994) "Vytautas Kavolis'in Evrimci Yaklaşımına Sosyo-Sanatsal Sistem Sınıflaması" (59-84) **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, S. 1-2
- Wolff, Janet (2000) **Sanatın Toplumsal Üretimi**, Çev.: Ayşegül Demir, Özne Yayınları: İstanbul